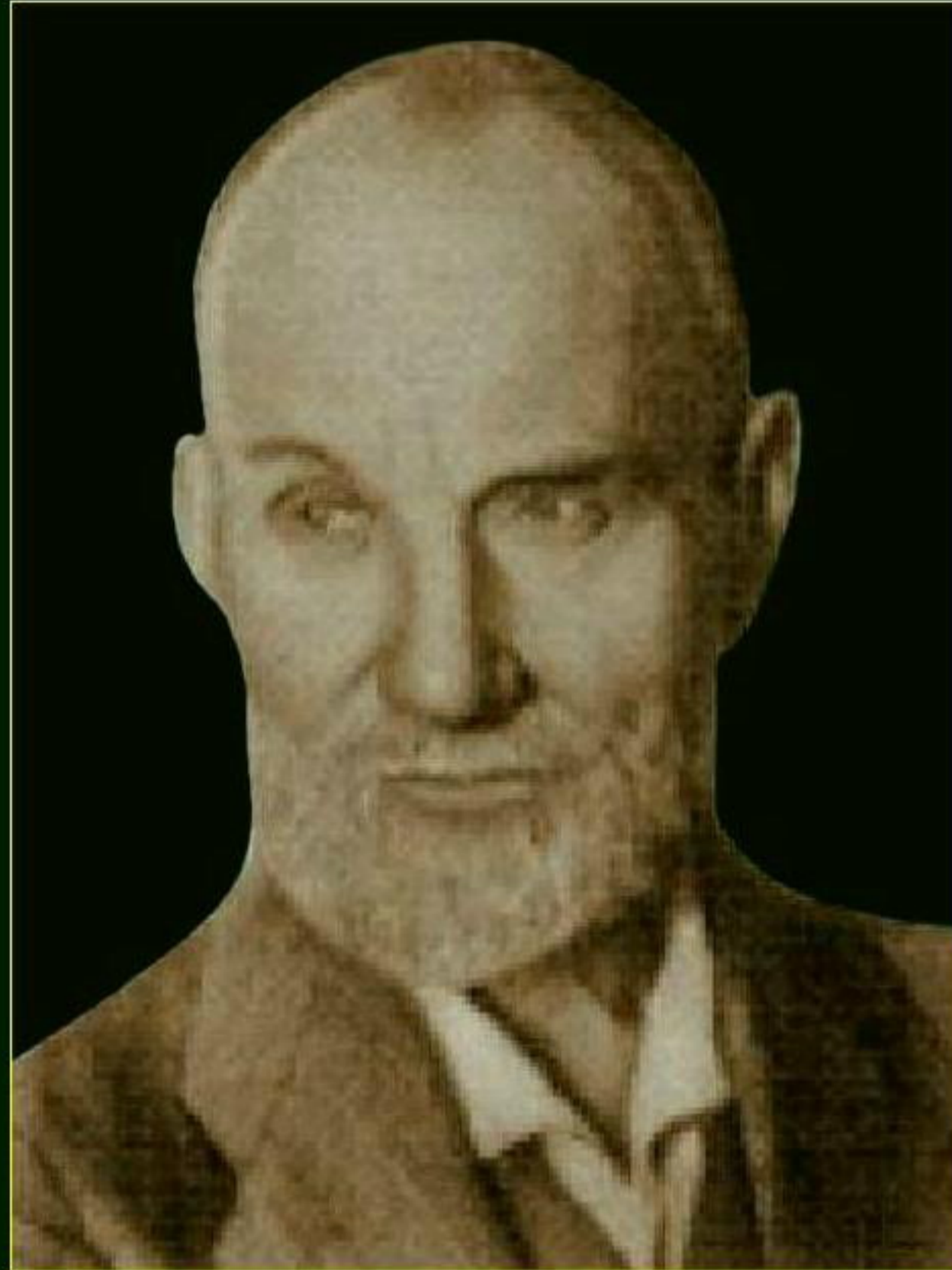

J. N. Baudouin de Courtenay

J. Baudouin de Courtenay

MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

K 39

DE COURTENAY B.

Nektere

392.7(497.4)

000010522

COBISS •

Nektere opazke

RUSKEGA PROFESORJA

(Ponatisneno iz „Soče“ l. 1872. in 1873.)

Spisal

J. BAUDOIN DE COURTENAY.

Cena 30 kr.

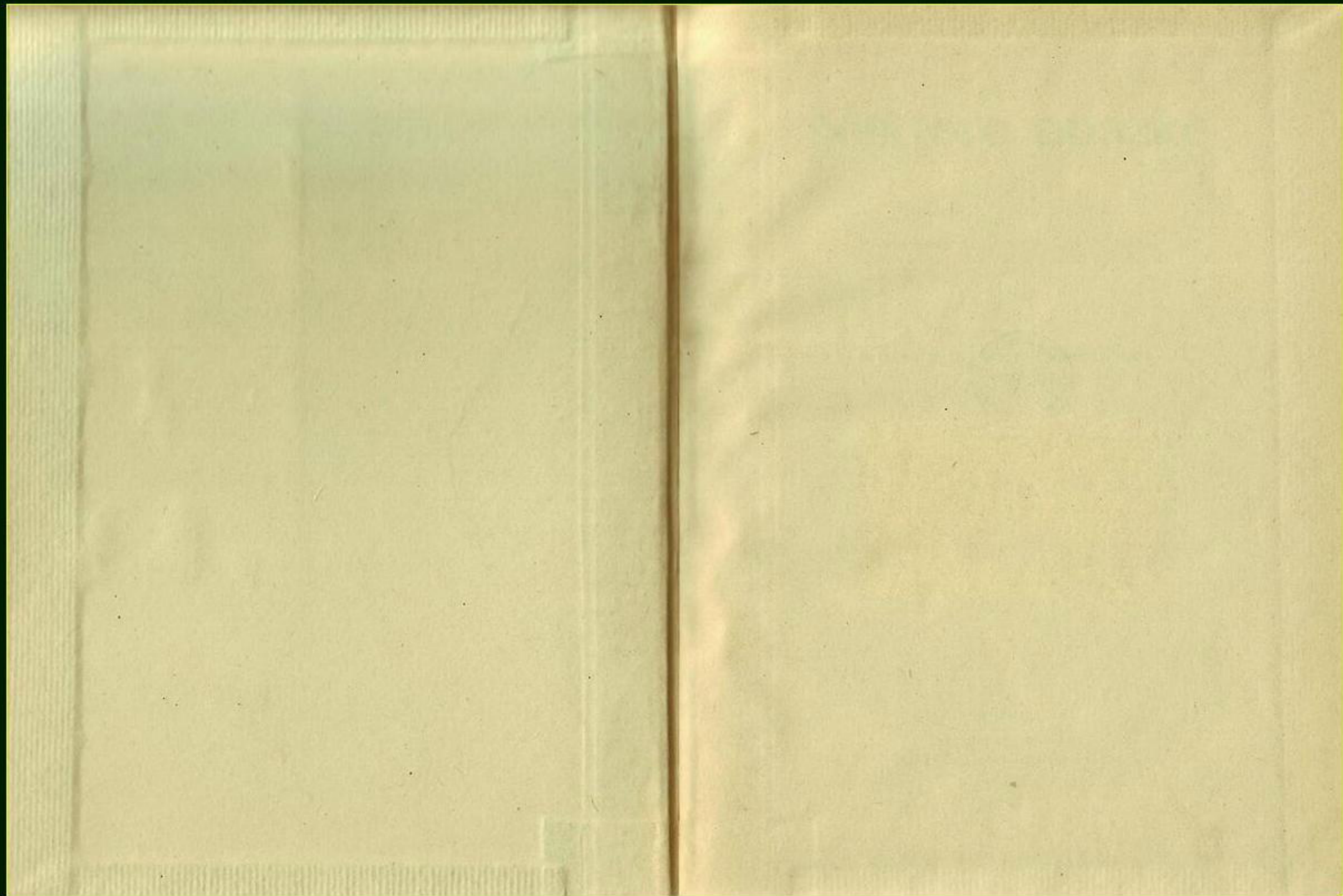
(Polovica čistega doneska je odločena za
„Narodno šolo“).

GORICA.

Na stroške pisateljave
Natisneno pri Paternoliju.
1873.

Vir: Muzej novejše zgodovine Slovenije v Ljubljani

Obdelano pri Rutars

Nektere opazke

RUSKEGA PROFESORJA.

(Ponatisneno iz „Soče“ l. 1872. in 1873.)

Spisal

J. BAUDOIN DE COURTENAY.

Cena 30 kr.

(Polovica čistega doneska je odločena za „Narodno šolo“).

GORICA.

Na stroške pisateljeve.
Natisneno pri Paternoliju.
1873.

MUZEJ NOVEJŠE ZGODOVINE SLOVENIJE

K 39
DE COURTENAY B.
Nektere

392.7(497.4)

000010522

COBISS •

I. *)

Danes imam namen, priobčiti slovenskemu občinstvu nekatere opazke iz mojih potovanj po goriški in kranjski deželi. Imele bodo prevladno osebni pomen, ker hočem popisati, kako so me sprejemali in kako so na-me gledali slovensko ljudstvo in tudi nekteri predstavitelji tako rečene slovenske inteligence. Pa vendar mislim, da te čisto osebne opazke bodo zanimive in za vse te, katerim je mar za to, da bi spoznali stanje slovenskega ljudstva; kajti način, na kateri se človek obnaša proti drugemu, karakterizira njegovo duševno razvitje. Razen tega hočem vsaj na ta način pridobiti si mej slovenskim ljudstvom nekaj več zaupanja, katerega pomanjkanje me je jako oviralo v mojem znanstvenem podvzetju, to je v preiskavanji slovenskih dijalektov in v nabiranji potrebne za to tvarine.

Ko sem prvokrat v juniju zapustil Gorico zaradi preiskave slovenskih dijalektov mej Gorico in Postojno, nijsem nič poznal slovenskega ljudstva in tudi sem bil v polni nevednosti, kako bom sprejet in kako se mi posreči.

Začetek je bil izvrsten in mnogo boljši, nego sem se mogel nadejati. Kakor v Dornbergu, tako tudi v Rihenbergu sem dobil, kar sem želel, in poleg tega so

---

*) Prof. Baudouin nam je izročil te jako zanimive opazke iz njegovih potovanj po Slovenskem, da je natisnemo v „Soči“. Prepričani smo, da naši čitatelji bodo z nami vred zanje g. profesorju prav hvaležni, kajti izpoznali bodo iz tega spisa, kaj misli in kako sodi o našem narodu učeni gospod, tujec, Rus. Nasproti je pa spet zelo interesantno izvedeti, kako so sprejemali kmetje in izobraženi krogi moža, ki sam in peš potovaje po naši deželi študira naš jezik in opazuje značaj slovenskega naroda. Omeniti moramo še, da prof. Baudouin, ki je prišel v začetku aprila meseca t. l. v Gorico, se je v 3 mesecih našega jezika popolnoma naučil, tako da ga zdaj pravilno piše in govori. V njegovem spisu nijsmo nič drugzega spremenili nego nekatere besede, katere je v dijalektu zapisal, n. pr. moučanje, tašen, kašen in še nekaj enakega. URED.

me jako gostoljubno sprejeli dornberško pevsko društvo in rifenberški župan g. Ličen in kaplan g. Grča. To moram pripisati prvič temu, da so me uže preje poznali v obeh teh vaseh in drugič blizosti mest Gorice in Trsta. Posebno me je veselilo to, da sem v Prvačini našel dva gospoda, Fr. Peršiča in Gregorjiča, ki sta me vsled njijne jezikoslovne omike veliko naučila, kar se tiče karakteristike bližnjih dijalektov in razločkov mej njimi.

Zadovoljen mislil sem si, da ravno tako posreči se mi v družih vaseh, pa resničnost prepričala me je, da sem vsaj nekaj se goljufal, ker sem bil neprijazno in nezaupljivo sprejet ne samo od priprostega slovenskega ljudstva, ampak tudi od omikancev. -- Da so nezajoči kmetje v malih Žabljah mislili, da sem špijon, da hodim okoli zaradi kakošne vojske, in da le lažem, da sem z Rusovskega, je popolnoma razumljivo in naravno. Ker pa vse, kar je, se mora šteti zastopljivo in naravno, ne smemo se čuditi tudi temu, kar bom zdaj povedal.

Enemu predstavitelju slovenske inteligence v Sv. Križu pokazal sem priporočno pismo D.rja Lavriča, v katerem je izražena prošnja, da bi mi vsi pomagali in me podpirali, če bom kaj potreboval. Te besede so v tem gospodu zbudile misel, da sem „nobel“ berač. In nepreudarjaje tega, kar je tudi stalo v listku, da sem profesor petrogradske univerze in da študiram slovenske dijalekte, mi prav uljudno ponudi en goldinar. Ko mu rečem, da jaz popolnoma druge pomoči potrebujem, osupne in prosi zamere. Se ve, da jaz mu nisem mogel zameriti; r. kel sem mu, da moram v tem videti le dokaz njegovega dobrega srca.

Čez nekaj časa me je prišel sam obiskat, še enkrat me prosil zamere in potem začel je peti drugo pesen. Neoziraje se na vsa moja priporočna pisma, je mislil, da sem skrit Slovenec, rojen v Vipavi, in da izvršujem prelepo dolžnost Bismarkovega ali pa italijanskega agenta.

Odločno pa prepričalo ga je o mojem *slovenskem*

izviru to, da Tomín sem nazval „Tmin,“ a ne „Tomín,“ kakor se piše. In to gotovo vsled tega, ker sam je rojen v Tomínu, kakor pa je znano, Tominci izrekajo le T min, ne Tomín. Se ve, da s tem je nasprotoval lastni konjekturi o mojem vipavskem izviru, kajti Vipavci ne rekajo „Tmin“, ampak „Tomín“, izgovarjaje o prvega zloga poluglasno.

To je bil dober začetek, kateremu se je pridružila cela vrsta podobnih prigodeb. Tako mej drugim so me imeli za peklenškega agenta, kateri kupava duše za Lucifera, in ena ženska v malih Žabljah, ko sem zapisal njeno ime, se je začela strašno jokati. češ, da je dušo hudiču prodala.

Nekteri starši v Ajdovščini so topli svoje otroke za to, ker so hudiču pravljice pripovedovali in so vzeli od njega solde; te solde so morali ubogi otroci vreči proč od sebe. Drugi pa v Ajdovščini niso hoteli govoriti z mano iz uzroka, da nočejo nobene nove vere in da so se svojo zadovoljni. Z druge strani pastirji in pastirice na Otlici, — kjer me je prav prijazno postregel tamkajšnji kaplan g. Božič, — so menda mislili, da sem papežev poslanec (nuncij), ki pregledava stanje vere in morale mej katoliškim ljudstvom.

Pa ne samo od strani neomikanih ljudij bil sem podvržen raznim sumničjem in domišljajem tiste baže; celo tako zvani slovenski omikanci ali niso mi hoteli nič verovati, ali pa niso razumeli, kaj jaz čem in kaj je moj namen. Več od njih je bilo prepričanih, da sem slovenski slepar, ki bog ve zavoljo kakih hudobij moti ljudi, pripovedovaje jim, da je z Ruskega. Ti pa, ki so meni verovali, niso pa vendar mogli zastopiti, zakaj jaz pobiram pravljice, pesni in druge enake stvari. Gotovo, nij mogoče se temu čuditi; kajti celo mej omikanci celega sveta je prekleto malo ljudij, ki bi znali razumeti teoretični interes in teoretično ravnanje z neko stvarjo. Še najboljše mnenje od strani omikancev je bilo to: da se na ta način pripravljam za fabriciranje vseslovanskega jezika! Tako je mislila večina omikane gospode v vipavski dolini in sploh na No-

trajnskem, dasiravno me je ta gospoda izvrstno sprejemala. Pa vendar priprosti kmetje v Dornbergu, Dornbergu in Prvačini so izvrstno razumeli, da jaz čem poznati in popisati razločke med slovenskimi „šprahami.“

Za se ogniti v bodoče vseh podobnih sitnostij, prosil sem urednika „Soče“, da bi naznanil v svojem listu, kedo da sem in kaj da hočem (glej št. 26 „Soče“ l. 1872). Pa to mi nij veliko pomagalo, kakor sem imel potem priložnost se prepričati. Večina omikancev nij brala omenjega naznanila v „Soči,“ drugi pa, če so je tudi brali, nijso bili v stanu nič zastopiti in gledali so na nje, kakor kozel na vodo.

II.

Dva druga moja izleta sta bila eden na Gorenjsko, posebno pa v bledsko-bohinjski okolici, drugi pa v tominsko, cirkljansko in podbrško okolico. Na ta način sem mogel primerjati stanje ljudstva na Gorenjskem sè stanjem ljudstva v nekterih delih Goriškega.

Kolkor sem mogel opaziti, slovensko ljudstvo na Gorenjskem je boljše zaupljivo in odkritosrčno, nego na Goriškem sploh. Uzroki tega so, mislim, razni. Prvi je, da, skoravno nijmajo toliko šol na Gorenjskem, vendar rajši beró, posebno pa ženski spol; v tem ko na Goriškem nijmajo takega veselja do knjig. Tudi društvo sv. Mohora šteje več udov tam, nego tukaj. V zvezi s tem nahaja se sploh ta okoljščina, da prebivalcem znanih meni krajev na Gorenjskem manje diši po žganji in vinu, kakor pa onim na Goriškem. Razen tega, tašen n. pr. kot, kakor cirkljanska, posebno pa podbrška okolica, nijma skoro nobenih cest; vsled tega je tujec tu velika redkost, ter prikazanje se vsakega neznanega človeka vzbuja v prebivalstvu samo po sebi razne dvombe. Slednjič blizost italjanskega konfina napeljava precej na misel od italjanskih špijonov.

Ta razloček se je posebno kazal v eni in drugi deželi pri obnašanju se z manoj. Kakor v bledski, tako

tudi v bohinjski okolici, ti, kateri me nijso preje poznali, so mislili od začetka, da sem berič, ki je prišel zavoljo rubanja, ali pa se jim je zdelo, da sem kakošen špijon; pa vendar zadosta je bilo nekoliko minut, da sem s prijaznim govorjenjem in resničnim razlaganjem stvari prepričal celó manje razvite ljudi o mojem pravem namenu. Nekteri kmetje so bili tako vneti za meni v mojem poslu pomagati, da so mi žrtovali celi dan in so me popolnoma zastonj vodili k raznim možem in ženam, od katerih so mislili, da znajo pripovedovati pravljice in druge t. p. stvari.

Posebno hvaležno moram tukaj omeniti Jakoba Jeklerja vulgo „Ta srednjih“ iz Koprivnika. Ta mož me je vodil celi dan po raznih hišah, zvečer pa mi je dal priložnost poslušati dve izvrstni pevki, Uršo in Mino Beznikovo, ki nijste se nikdar nič učili, pa vendar zaati vsako pesen popolnoma umetno in občutljivo peti. Tako tudi sem bil prijazno sprejet skoraj povsod v Bohinju, celó od tistih kmetov, h katerim sem naravnost brez vsacega priporočanja prišel in ki nijso preje nikdar od mene nič slišali.

Vendar moram omeniti nekterih sitnostij. Ne govorim o tem, da je krčmar v Srednji vasi strašno kaznoval mojo mošnjo, rajtaje več kakor bi za tisto rajtali v kaki gostilnici na Dunaji, ker to je od strani krčmarjev reč več kakor navadna, da eksploatirajo vsake sorte tujcev, in se jim ne sme tega zameriti. Tudi se ne sme zameriti tega, kar bom zdaj pripovedal.

Enemu pijanemu kmetu v Srednji vasi je prišla v glavo znamenita misel, da jaz sem iz Tominskega in da ponarejam denar, ter me je denunciral pri žandarjih, kateri, izvršujoč svojo dolžnost, so prišli v srednjevaško oštarijo, so me izpraševali in tirjali pas. Pogledavši ga, se vé da so me pustili pri miru.

Drugi pijan kmet mi je odkritosrčno rekel, da moram biti antikrist ali pa — Martin Luter, ker hočem vse takó natančno vedeti, in mi je obečaval, da me bo pretepel.

Najbolje neumne ljudje v Bohinju našel sem na

Ravneh, kar je morda v zvezi z nemškimi obrazi prebivalcev. Sicer morebiti sem imel le nesrečo dobiti najneumniše iz cele vasi; kajti najboljši dokaz, da nemške fizionomije prebivalcev niso še vzrok neumnosti, je ta, da v bohinjskem Nemškem Rovtu sem našel prav pametne in zaupljive ljudi.

Največe veselje imel sem na Poljeh in v Brodu, kder sem našel veliko prijaznost in bistroumne ljudi, ki so me brez nobenih rekomendacij popolnoma zaupljivo sprejeli. Gotovo, nij mogoče uzroka te zaupljivosti iskati v tem, da večina izmej prebivalcev teh vasij ima italijanske fizionomije.

Tega bo zadosta za Bohinj.

Prej, ko začnem popisovati moj zadnji izlet, moram hvaležno omeniti nekterih gospodov, ki so meni pomagali v mojem znanstvenem podvzetju, ali podučevaje me o dijalektah, ali pa skrbé za to, da bi dobil potrebna individua iz naroda, na katerih bi mogel opazovati mestne dijalekte. Ti gospodje so med dr. sledeči: g. Lovro Pintar, župnik na Breznici in deželni poslanec, gg. Tomaž iz Janez Zupan, profesorja (prvi v Kranju, drugi v Reki) in njih oče, posestnik v Smokuću, dr. Mencinger, advokat iz Kranja, g. Ivan Žanov, kaplan v Srednji vasi, i dr. — V Vipavski dolini pa in na Notranjskem so meni, razen više omenjenih, pomagali še sledeči: v Dornbergu dr. Rojic; v Ajdovščini gg. Zeiler, učitelj Švara, posebno pa cela družina poštarja, g. Ballogha; v Vipavi dekan Grabrijan i. dr.; v Podberji gospodična Dolencova, na Razdrtem g. Viktor Dolenc itd. Razen (mimo) tega grof Lanthieri v Vipavi me je povabil, da bi ogledoval njegovo biblioteko, v kateri sem imel priložnost študirati Dalmatina, sicer edino slovensko knjigo v njej.

III.

Zdaj pa preidem k popisovanju mojega zadnjega potovanja v tominski in cirkljanski okolici, ter začnem od cirkljanske.

Prebivalci tega kota niso nič vajeni tujcev in so me strašno debelo gledali; so mislili razne sorte o meni, pa skoro vse slabo. Še najboljše mej temi je bilo mnenje, da sem novi cirkljanski „forštejer“, ki je prišel na mesto znanega g. Morica; sicer pa se je od mene le slabo govorilo. Eni so mislili, da sem špijon in da hodim zarad vojsk; drugi, da sem birič, kateri popisuje vse te reči zavoljo novih davkov. Eden resnični birič, kedar je slišal, da jaz prašam imen tamošnjih krajev po domači izreki in da si ja zapisavam, je svetoval drugim, da naj mi povedó vse narobe, ker drugače zna priti nekaj slabega. — Ta nezaupljivost nij se zgubila niti v Cirknem, kjer sem bil nekoliko dnij in kjer je ljudstvo videlo, da mestni uradniki, celó tako rečeni „nemškutarji“, so z manoj uljudno govorili, in tudi večkrat po slovensko. Ker pa celó v Cirknem se je ljudstvo obnašalo proti meni tako nezaupno, kaj pa si je moralo misliti v drugih še več zarobljenih vaseh? Tam so me skoraj povsod šteli za špijona, akoravno sem večidel hodil ne sam, ampak v društvu malo časa z g. Sedejem, dijakom goriške gimnazije, iz Cirknega doma, največ pa z g. Rženom, tajnikom in pisarjem cirkljanskega župana. — Tako, na pr., v Šebreljah, kamor sem prišel z g. Sedejem, so mislili, da sem „kapo“ od ravbarjev in da pregledavam vasi, da potlej pridem se svojo bando vse opropat. Pa vendar pri vsem tem našel sem tudi v Šebreljah nekoliko dobrih in pametnih ljudi, ki so bili vsaj na videz z manoj popolnoma odkrotosrčni; in celó se mi je zdelo, da razumejo namen mojega potovanja.

Akoravno vedna nezaupljivost mi nij bila všeč, pa vendar moram se zahvaliti Cerkljanom za to, da so večidel postregali me, s čemer so mogli, to je se starimi pravljicami in pesnimi, katere so znali. Posebno pa moram hvaležno omeniti: Cirkno, Novake, Čeples, Šebrelje, in razen tega sledeče gospode, ki so mi prav radi v mojem opravilu pomagali: župana Podobnika v Cirknem, kaplana Sitarja v Reki Ravni, kaplana Trepala v Jagerščah, g. Kacina v Šebreljah i. dr.

Z druge strani pa moram obrniti pazljivost na en poseben talent, kateri sem našel v Cirknem: to je mladi France Peternel, risar-samouk, kateri skoro brez vsake šole dela izvrstne slike. Vsi boljše omikani ljudje nagovarjajo njegovo bogato mater, da bi ga poslala v Benetke. Pa ta grozno omikana ženska se boji, da se tam fant popači in pokvari ter zgubi vero; bolje bo zanj, če ostane doma in bo živel v bogabojnosti, kakor njegovi očetje. Po mojem mnenju pa se vsak vsaj en malo talentirani človek lože zgubi v cirkljanski luknji, nego v Benetkah.

IV.

Kedar sem začel potovati nazaj v Tomim, sem skoraj na vsakem koraku srečal boljše divje in menj zaupljive ljudi. Pa še čisto domači niso bili toliko sitni, kakor n. pr. izsluženi vojaki in drugi tiste sorte. Tem ljudem so prihajale v glavo prečudne ideje od mene. Eden n. pr. bivši korporal na Bukoveu je mislil, da jaz tako natančno zapisavam domačo izreko in razloček mej dialekti za oficirje, in namreč zavolj tega, da, kedar bo vojska, neprijateljski oficirji vzamejo v roke moje bukve in bodo znali, kakošna je „špraha“ v ti ali pa drugi vasi. Po navadnih pojmih tisto domnenje bivšega koprala pomenja toliko, da pričakovani sovražniki, namesto se vojskavati, bodo študirali dialektologijo. Nekteri pa iz mej teh ptičev so mislili, da za pripovedovanje pravljič jih denem v arešt in so se me strašno bali.

V Hudi južni so me spet prijeli c. k. žandarji iz Tomina, kar mi je, kakor sem se pozneje prepričal, veliko škodovalo; ker gg. žandarji na poti v Tomim niso molčali, ampak so pripovedovali od mene razne historje in so šuntali kmete proti meni. Da to nij prazen sum, sem se prepričal na Grahovem, kjer me je en surovež „šimfal“, nazivaje me „piemonteže“ in časté me z raznimi drugimi psovskami, tako da, če ne bi imel

toliko potrpežljivosti in imel več časa, bi ga gotovo tirjal pred sodnijo. Drugi surovež iz Koritnice, strašen pijanec, mi je naravnost rekel, da je slišal od žandarjev, da sem špijon, da so mene izpraševali, da sem imel sicer pas, kakor se tiče, pa da mi morajo še v mavho pogledati ter da gotovo najdejo tam dokaze mojega rogoviljenja zoper celoto avstrijske države. Pod konec me je začel tisti mož tikati ter me je nagovarjal, da bi mu, kakor svojemu najboljšemu prijatelju, vse odkritosrčno povedal, ker on me za gotovo ne ovadi.

Največ sitnostij sem poskusil v Nemškem Rovtu ali v Koritnici, ker vsak bedak se je tu štel opravičenega govoriti mi surovosti ter me traktirati, kot zadnjega lumpa, tako da sem uže enkrat zgubil potrpežljivost in sem bil prisiljen vreči ven za vrata nekoga izsluženega vojaka, ki mi je grobijanil v vseh jezicih avstrijske države.

Z druge strani nemško-rovtski fantje so mi govorili take neumnosti, katerih bi noben fant iz čisto slovenske vasi ne bil v stanu čenčati. To mi je dalo pravico sklepati, da morebiti vsled njihovega tirolskega izvira so tako „tumpasti“. Tudi v nobeni drugi vasi nijsem našel tako inteligentnega birta, kakor namreč v Koritnici (Nemškem Rovtu); kajti v krčmi „pri Blažu“ ali pa „pri Jozefu“ se je bal krčmar, da bo kaznovan za to, da jaz v njegovi hiši zapisujem pravljičice in besede nemško-rutskih dijalektov: slovenskega in starega nemškega, v katerem še zdaj govorijo mej saboj stari očetje, ter me je očitno gual iz svoje hiše.

Zarad resnice moram omeniti, da v tem gnezdju tirolske neumnosti našel sem 73 let starega moža, Tomaža Lončarja, ki me je prav pametno podučeval o jezikovih razmerah v njega domovini. Sicer morebiti so in drugi, katerih nijsem opazoval, tudi tako pametni; pa videl sem le enega pametnega starčka in le neumne može in mladeniče.

Ta „tumpastost“ Nemško-Rovtarjev v ozkem

smislu te besede je tem bolj zanimiva, da v sosednjih Stržiščah našel sem jako pametne in prijetne ljudi, tako da sem pustil Stržišče s prav hvaležnim srcem. Morebiti je to nasledek tega, da Stržiščarji so se poslovenili celo pokolenje prej, tako da nij uže mej njimi nobenega, kateri bi znal staro domačo nemščino. Mislim vendar, da to nij res; kajti v Koritnici (nemškem Rutu) pameten se mi je prikazal star Nemec, neumna pa slovenska mladina.

Še nekoliko mnenj od moje osebe. En živinski kupec (ochshändler) iz Porezna je dokazoval v novaški krčmi (v cerkljanski okolici), da moje potovanje pomenja nè več nè manje, kakor to, da „čez pet let pridemo pod Rusa“, ter je bil tako vnet za svojo idejo, da je hotel staviti. Drugi mož, tudi iz Porezna, pričakuje od mojega potovanja strašnih nasledkov: on je glasil Podberdom, da gotovo bo spet ob kratkem Babilonski turen in potem se vé da konec sveta. Najbolj nedolžna konjektura od moje osebe se mora šteti še ta, da sem nečiste pameti, ker take neumnosti zapisavam: tako je namreč trdil na Grahovem en Podbrščan.

V.

Tukaj si dovolim opaziti, da povsod sem nahajal veliko več pameti in zaupljivosti mej ženskimi, nego mej moškimi, akoravno pri Slovencih, kakor tudi skoraj pri vseh evropskih ljudstvih, ženska se šteje navadno ne več, kakor primadonna mej domačo živalijo.

To zaničevanje ženskih mora postajati le zmerom večje pri sedanjem urejenji evropskih konstitucij in pri vojaški občni službi (allgemeine wehrpflicht). Z vpeljavo konstitucije so dobili možki svoboščine (privilegije), kajti le možki morejo biti voljeni in volilci, nikdar pa ženske; a je to občna zgodovinska postava, da, kedar en del človeštva postaja bolj privilegirani, dobi več predpravil in svoboščin, takrat drugi pada v še večjo odvisnost od onega. Občna pa vojaška zaveza

jači v možkih živinske instinkte, ter vzbuja v njih še močnejšo zavest njihove fizične prevlade. — Da pri tem intelektualne moči so popolnoma enake pri možkih in ženskih sploh, imel sem priložnost prepričavati se na vsakem koraku. Da pa ženske prirojeno pamet veliko zvestejše hranijo, nego možki, se razvidi uže iz tega, da ne pijejo toliko in sploh ne zapravljajo tako rade prirojenih močij. Da, kar se tiče višje omike in znanja občnih zadev, ženske stojijo niže, nego možki, nij čuda; kajti privilegirani možki spol zmerom je odstranjuje od šole in javnega življenja.

Kakor izgled obnašanja možkih proti ženskim, dovolim si pripovedati sledeči slučaj: Nek gospod na Krajskem se je vroil domov iz bližnega trga en malo pijan in strašno hud. Koj mu je padlo v glavo, da je dekla pozabila napasti (nafutrati) kokoši ter je začel kričati in energično zmerjati ubogo deklo. Takrat njegova sestra se je predrznila opaziti, da dekla nij nič kriva. Nežni brat in nobel gospod, strašno razžaljen s to opazko, začne psovati sestro, in sicer, kakor pravi slovenski gospod, se ve da v „regimentšprahi:“ besede „Luder,“ „Sau“ „ungebildetes Mensch“, „Vieh“ itd. so se sipale, kakor iz rokava. H koncu je ta nežni brat obljubil sestri, da, če še eno besedo zine, bo videla, s kom ima opraviti, da jej bo vse kosti polomil. Se ve da sestra je morala molčati in tolažiti se s tihimi solzami. — To se je vršilo v pričo vseh hlapcev in dekel in tudi v pričo mene, tujca, znanega le nekoliko ur. Ta surovost žlahtnega gospoda proti njegovi sestri je razžalila celo mene tako, da, če bi ne bilo zadrževalo me moje opravilo, katero tirja, da bi se nobenemu ne zameril, bil bi takoj pustil hišo, v kateri je takošnji divji mož razsajal.

Podobnih dokazov zaničevanja ženskik od strani možkih mogel bi navesti veliko število, pa mislim, da tega enega izgleda bo zadosta. Kedar se je takó lepo proti svoji sestri obnašal žlahtni gospod, kaj pa si moramo misliti od prostih kmetov? Sicer ne smemo še tako brezobzirno sklepati o večji surovosti kmetov

v obnašanju z njih ženskami; kajti večkrat imel sem priložnost opazovati, tudi v družih obzirih, veliko večjo surovost mej „omikano“ gospodo, nego mej neobrisanimi kmeti.

To zaničevanje ženskih, katero se javi na vsakem koraku v praktičnem življenju, ima globoki temelj v tako rečenih prepričanjih možkega vladajočega spola. Ženska ima samo toliko veljave, kolikor je potrebna za možke. Tako n. pr. moramo omikati ženske, pa ne zavoljo njih samih, ne zavolj tega, da bi razsvetlili njih um in dali jim v roke orožje, s katerim bi si mogle pridobivati zmerom več neodvisno stališče in razširjati okrožje svojega delovanja, ampak le oziroma na posestnike ženskih, možke, to je le zaradi tega, da se iz ženskega spola rekrutirajo naše matere, sestre, žene, ljubice itd., ki gotovo vplivajo na možke, s katerimi pridejo v bližnjo dotiko. Torej v tako rečenem navadnem življenju kuharica in perica, v javnem pa egzaltirana pupa, katera bila bi v stanu sè svojo lepoto in „sentimenti“ navduševati možke in spodbujati je k pogumnemu delovanju za domovino, omiko in svobodo: — to so ideali ženskih po zgoraj omenjeni teoriji. Ravno tako moramo skrbno odgojevati kravo, ker, dokler živi, daja nam mleko, kedaj pa jo zakoljemo, skuhamo iz nje „župo,“ naredimo pečenko itd.; a je to občnozvana resnica, tako nezanimljiva, kakor da je dva in dva štiri, da čim bolje je mleko, župa in pečenka, tem več dobi moči ta, kdor je rabi.

Tedaj skrbni odgoj je potreben za krave, ker one s celim svojim bistvom veliko vplivajo na ljudi; ravno tako skrbni odgoj je potreben za ženske, ker one s celim svojim bistvom veliko vplivajo na možke. Mislim, da ta paralela je popolnoma opravičena: mej eno in drugo nje polovico nij nobenega kakovostnega razločka in obstoji samo razloček kolikostni. Z eno besedo v prirodi sploh je kralj vsega možki, ženska pa njemu podložna stvar; v državi samo možki je državljani, ženska pa njegova sužnja in robotnica.

To muenje od ženskih razdeluje tudi velika več-

na ženskih. One so se tako sprijaznile zè svojim dosedanjim položajem, da se on jim zdi popolnoma opravičen in neobhodno potreben. Tako tudi suženj, ki je dolgo časa živel v sužnosti, tako se k nji privadi, da mu se zdi nemogoče drugače živeti: on ze strahom odvrne se od tega, kdor mu bo ponujal svobodo. Človek sploh je suženj po svoji naravi: on ima rad sužnost, ker ona predstavlja zanj veliko lagotij (Bequemlichkeiten) in osvobaja ga od zlo neprijetnih težav, kakor n. pr. od dolžnosti, samostalno skrbeti za se in samostalno misliti o svojih zadevah. Vsled vsakemu človeku prirojene lenosti cela masa sužnje, ponežena (razcartana) v svojem otročjem brezskrbnem stanju, noče se zdramiti in zahtevati za se tako rečenih človeških pravic, ter rajši se udava na milost in nemilost gospodov in posestnikov, tem več, da ti gospodje in posestniki ne popustijo po ceni (dober kup) iz svojih rok prisvojenih jim predpravil ter se bodo za nje borili, dokler le bo mogoče.

Samo nekteri bolj pogumni sužnje so v stanu zmagati svojo prirojeno lenost in ljubezen k brezskrbni sužnosti, ter tirjati enakopravnosti z dosedanjimi posestniki in gospodi. In, kedar z ene strani bolj razširjena omika vzbuja tudi v masah sužnjega ljudstva zavest zanemarjanih dozdaj pravic, z druge strani pa kedar verige sužnosti postanejo uže pretežke za bolj občutljive vsled večje omike srca in ume, takrat se lahko zgodi, da se bolj talentiranim sužnjem more posrečiti, potegniti za sabo celo maso svojih sobratov in na ta način dejansko tirjati od gospodov priznanja teptanih dozdaj pravic.

Se ve da gospodje ne storijo tega, če le imajo moč se protiviti in potlačiti svoje nasprotnike. Pa vendar to, kar se enkrat vname, ne gasne navadno, dokler ali ne doseže svojega namena na ta ali pa drugi način, ali pa dokler ne pade, udaje se odločni prevladi nasprotnika. Če pa sužnje zmagajo, to je navadno nasledek tega, da se večina gospodov boji ne priznavati zanaprej njihovih tirjatev, in tudi nasledek tega, da

nekteri iz mej teh gospodov vsled visoke omike priznavajo pod konec opravičenost teh tirjatev in želijo zadostiti jim v večji ali pa manjši stopinji.

Tako so se navadno vršile v zgodovini osvobojevanja razne baže sužnjev. Pa, akoravno ženske v primeri z možkimi nahajajo se dozdej v stanju podložnih jim sužnjev, vendar njih življenje je tako spleteno z življenjem možkih, one tako neprenehoma potrebujejo možkih v vseh obzirih, da bi bila velika nesmisel, pričakovati od ženskih tako rečenih dejanskih tirjatev enakopravnosti z možkimi, tem več, da nežne zveze z vladajočim spolom, vzajemna ljubezen in spoštovanje mej posebnimi individui obeh spolov imajo ta nasledek, da mnoge ženske popolnoma pogrešajo to pomanjkanje resnične enakopravnosti z možkimi. Tedaj uresničenje enakopravnosti se more vršiti le po mirni poti in namreč na ta način, da z ene strani nekatere bolj pogumne ženske bodo jo neprenehoma javno tirjale, z druge pa strani občutek za pravičnost in svobodna omika bosta vzbujala v možkih zmerom večjo nagnjenost, zadostiti opravičenim tirjatvam ženskih. Pa vendar mislim, da napredek človeštva v tem obziru se bo vršil prokleta počasi, in da doseči cilj in konec tega socialnega gubljenja ne bo nikdar mogoče. Kajti pomeri med ljudmi, kakor sploh v prirodi, se morejo ravnati le po večji ali manjši moči sebi nasprotujočih faktorov; a nij dvombe, da vladajoči možki spol bo zmerom v fizičnem obziru močnejši, nego podvržen ženski. Nujni nasledek te prevlade možkih fizičnih močij nad ženskimi bo zmerom podložnost ženskih možkim. Se ve da resnična omika možkih in zvezani z njo občutek za pravičnost bila bi v stanu odstraniti prevlado enega spola nad drugim in vpeljati polno enakopravnost med njima. Pa je to bolj nego gotovo, da resnične omike se bo udeleževala zmerom le velika manjšina človeškega roda; z druge pa strani celo resnična omika nij v stanu vzbuditi v mnogih individuih občutek za pravičnost v tej stopnji, da bi lahko žrtvovali svoje osebnosti predpravice zaradi občini koristij.

Kar se tiče primerne stanja ženskih v raznih delih sveta, še narbolj svobodne so ženske v Ameriki, kjer za trud (delo) ženske plačuje se toliko, kolikor za tisti trud (delo) možkega, in kjer ženske so dopuščene skoro k vsem tem opravilom, katere v Evropi so le izključivna lastnina možkih. Kar se pa tiče svobode ženskih in njih enakopravnosti z možkimi v Evropi, prvo mesto v tem obziru se mora priznati Angliji in Rusiji. Se ve da tudi v teh deželah ženske neomikanecv spoštujejo se ne veliko več, kakor domača živina. Angleški neomikanec rad pelje svojo ženo na trg prodat, ter na mesto volov rabi večkrat pri oranji ženske! Ruski pa kmet (a na Ruskem beseda kmet, „mužik“, in neomikanec sti skoro enacega pomena) je prepričan, da ženska ima le pol duše in po tem prepričanju ravna z ženskami: on je brezmejni posestnik svoje žene. Pa kar zadeva stališče ženskih omikanega občinstva na Angleškem in Ruskem, one uživajo tu veliko več pravic in svobode, nego skoro v vseh družih evropskih deželah. Na Angleškem ima ženska skoro polno svobodo gubljenja v socialnem obziru. V ruskem pa omikanem občinstvu se je razvil v zadnjih letih jaki občutek za enakopravnost ženskih z možkimi (ako ravno po ruskih postavah možki uživajo veliko predpravice v primeri z ženskami). Razen tega ruske ženske v velikem številu izobražujejo se v višjih učnih zavodah, ter se more reči, da, če sploh v Evropi so le po žensko omikane ženske, na Ruskem se najdejo tudi res omikane.

Uže prej sem omenil, da vsled vedne podložnosti pokvarila se je, kakor se navadno reče, natura ženskih, so se razvile v njih lastnosti sužnjih, ter narveči sovražniki ženskih so dozdej namreč ženske same. Sicer vsak človek ima nekatere lastnosti sužnja v manjši ali večji stopinji, kajti človek je rojen suženj. Pa tiste lastnosti ne predstavljajo nič posebnega, dokler človek nij postavljen v take pogoje, ktere značijo (karakterizirajo) tako rečeno socialno sužnost. Posred pa občinstva naših časov ženske so, kakor sem nekolikokrat

omenjal, nè več nè manj, kakor sužnje možkih, in vsled tega odlikujejo se z lastnostmi sužnjih v visoki stopnji. Naj le poskusi kakšna ženska izstopiti en malo iz ozkih mej, dovoljenih njenemu spolu po navadnih pojmi našega občinstva, naj le poskusi en malo osvoboditi se, naprimer dobivati si višjo omiko, prisvojeno dozdej le možkim, precej izbuja veliko zavist odstrani družih ženskih, katere bi rade moralno uničile svojo pogumno tovarišico. Kedar eni ženski dobro gre, takrat vse druge rade bi jo utopile v eni žlici vode; kedar pa eni ženski zgodi se kaka nesreča, gotovo druge ženske so strašno vesele in rade bi ubogo tovaršico v še večo nesrečo zagnale.

Od teh občnih opazek o stanju ženskih sploh preidem k popisanju stanja žensk v teh slovenskih krajih, ktere sem imel priložnost obiskovati, in namreč bom primerjal gospodske ženske Slovencev s kmetškimi.

Gotovo, so gospodske ženske bolj ponosne, bolj „štumane“, kmetške pa bolj ponižne. Pa, kar se tiče omike in razvitja uma sploh, našel sem velikokrat več zdrave pameti in iskrene želje se izobraževati pri kmetških, nego pri gospeh. Kar se pa tiče znanja materinega jezika in izobraževanja se v njem, brezobzirno prvenstvo se mora priznati kmetškimi. Še marsiktera gospa slovenska ne zna brati po slovensko; pa, če tudi zna, ne rada bere, ker to nij „nobel.“ Kmetške pa punce in žene, če le imajo čas, strašno rade beró slovenske knjige in časnike, ker sicer nobenega družega jezika ne znajo. Dostikrat so me prosile, da bi jim dal brati kakšno knjigo ali pa časnik.

Z druge strani, in kar se tiče občnih narodnih zadev, se kmetške ženske veliko več ž njimi pečajo, nego tako rečene gosposke. Tako n. pr. v malih Žabljih našel sem dve dekleti, kateri sti izvrstno poznali slovenske narodno-politične razmere na Goriškem. Ena izmed njiju je bila, le 16 let stara, pri Šenpaškem taboru, ter je znala povedati od njega svoje popoluoma samostalno mnenje. Mej drugim jako lepó omenjala je dr. Lavriča in je namreč rekla, da na taboru najbolj-

ša je bila beseda Lavričeva, ker to, kar je Lavrič govoril, se je najbolje razumelo in zadevalo v srce. S tem moremo primeriti mnenje o Lavriču, katero sem imel priložnost slišati od nekterih predstavitev slovenske inteligence, namreč da „Lavrič je norc“, se ve da zavoljo tega, ker je tako brezinteresno vnet in vse tako brezinteresno žrtuje za svoje ideje. Tudi moremo si pri tej priložnosti v misel vzeti neprenehljivo nevoščljivost in rogoviljenje zoper tega slovenskega narodnega voditelja od strani večine neke baže slovenskih omikancev.

VI.

V mojem prvem podlistku sem bil omenil, da v Ajdovščini so mislili nekteri, da sem hudič ali pa da učim novo vero. Nikdar nijsem pričakoval, da s tem razžalim vse, tudi omikane Ajdovce. Mej tem sem poizvedel od enega gospoda, ki se je vrnil iz Ajdovščine, da vsa ajdovska inteligencija je strašno huda na mene in se posvetuje mej saboj, kaj da ima z mano storiti. Jaz nijsem hotel temu verovati ter sem mislil, da se ta gospod iz mene le norca dela, kakor je njegova navada. — Pa pri Preširnovi besedi imel sem priložnost prepričati se, da oni gospod je, vsaj deloma, povedal resnico. Nekteri ajdovski gospodje, videči me pri omenjeni besedi, so me komaj pozdravili in so me dosta kisló in mračno gledali. Pa vendár celó zdaj nijsem hotel verovati svojim očem in sem mislil, da se le motim. Žalibog, nijsem se motil. Kajti slednjič eden izmed ajdovskih omikancev me je energično prijel ter me je začel popolnoma resnobno zmerjati. Poleg tega gospoda jaz imam pravico pisati le to, kar sem videl z lastnimi očmi; drugače pa moram molčati ter ne smem z lažnjivim popisovanjem delati krivico celi občini. To pa, kar sem jaz pripovedaval, je bilo bajé podvrženo v Ajdovščini strogi preiskavi, ter se je pokazalo, da nij nič res. — Na to sem odgovoril razža-

ljenemu gospodu, da sicer nijsem nič tega videl z lastnimi očmi, pa vendar so to meni povedale popolnoma zanesljive priče, takó da imam pravico trditi, da vse je res.

Keďar sem bil v Ajdovščini, so hoteli nekteri gospodje pripeljati k meni enega moža, ki zna veliko pripovedati; pa za celi odgovor je rekel ta mož, da noče nobene nove vere, in da je ze svojo zadovoljen. To so meni omenjeni gospodje koj naznanili. Kar pa zadeva moj hudičev značaj in tepenje otrok, reč se ima tako-le: 29. junija je bilo dosta ajdovske gospode na Razdrtem. Eden izmej njih je priobčil meni, da nekteri stariši v Ajdovščini so topli otroke za pripovedovanje pravljic i. t. p. reči hudiču in da sploh so uaredili z njimi tako, kakor sem popisal v šte. 51. „Soče.“ Jaz nijsem hotel precej verovati ter sem prašal druge ajdovske gospode; vsi so le pritrdili onemu gospodu, in sicer popolnoma resnobno, takó da se štejem opravičenega priznavati to za fakt, ne oziraje se na vsa sedajšnja zanikanja. Prepričan sem, da, če bi ne pisal o tem in ne priobčil javno po „Soči“, celó zdaj ajdovski gospodje ne zanikali bi tega, kar so meni naznanili na Razdrtem; ker sploh ljudje imajo strah pred pisanim, posebno pa pred „drukanim.“ Dokler se le govori resnica, je še prav; pa bog obvari popisati jo tako, kakor je.

Vse to sem razložil onemu gospodu iz Ajdovščine, ki je bil pri Preširnovi besedi, ter sem zraven pristavil, da se le čudim, kako more inteligencija ajdovska čutiti se solidarna z majhnim številom zarobljenih neomikancev, ki se nahajajo v tistem kraju. Saj ljudje nijso ovce ter se ne morejo ceniti po čredah, kakor živina, ampak prede vsim po osebah: osebe so pametne ali pa neumne, poštene ali pa nepoštene, nikdar pa cele občine. Ocenjati ljudi po občinah bila bi za res čudna logika. Če bi tudi vsi ljudje v mojem rojstvenem kraju bili neumni, meni zadostuje to, da jaz sem drugač: vsak je odgovoren, oziroma na pamet in um, le za se, ampak ne za celo čredo, mej katero živi.

Ravno tudi na Razdrtem sem poizvedel uzrok tega, zakaj me ljudje štejejo za hudiča ali pa za antikrista. Uzrok je moja rudeča brada, a uže od časov Judasa Iskarijota, ki je izdajavsko prodal judom našega Izveličarja, rudeča brada strašno slabo slovi. Saj nemški pregovor pravi: „rotte haare, Gott bewahre.“ — In sploh moram imeti v sebi nekaj zló nekriščanskega, kajti, kakor sem nedavno poizvedel, nekteri, mej drugim tudi v Ajdovščini, so prepričani, da sem jud, ako ravno nijsem nikjer nič govoril o verskih zadevah.

Če inteligencija ajdovska je še zdaj razžaljena, prosim jo ponižno odpuščenja vseh mojih grehov; če pa hoče to stvar podvreči sodnijski preiskavi, naznanjam, da sem pripravljen povedati imena kakor otrok, ki so meni pripovedali pravljice, tako tudi prič. Sicer dvomim, ali se iz tega da narediti pravda.

Ajdovščina spada mej to neveliko število krajev, v katerih so me omikani ljudje popolnoma zastopili in so meni pomagali, kakor so le mogli. Tam sem dobil veliko popolnoma zanesljive tvarine, ter na vselej bom hvaležen dotičnim gospodom. Zatorej meni je prav žal, da ajdovska inteligencija, na mestu da bi se smejala vražam, ki so se prikazale mej neomikanci zavoljo moje osebe, se sama čuti solidarna s temi neomikanci in razžaljena s tem, da sem omenjene vraže objavil po tisku.

VII.

Zdaj pa se vrnem k nadaljevanju popisa mojih prigodeb na poti v Tomin.

Nekteri kmetje nijso si upali mi pripovedati pravljic i. dr. t. p. rečij zarad tega, ka so se bali, da pridejo morebiti v „cajtenge“ in da potem drugi bodo si nad njimi „špodelali“ (norčevali). Gotovo je bil ta izgovor, ako tudi ne preveč pameten, vendar veliko pametnejši, nego, na primer, ta, da sem morda hudič,

ali antikrist, ali Martin Luter, ali špijon ali pa nekaj podobnega.

En pijanec na Grahovem, kedar sem ga malo pogledal, me je jezno vprašal: „Zakaj me gledajo?“ Jaz pa na to: „Ali vas ne smem gledati?“ — „Žiher, žiher gledajo,“ je bil odgovor udobrihanega pijanca.

Iz Grahovega sem prišel v Podmelec, kjer so me prav prijazno sprejeli. Posebno hvaležno moram omeniti gg. Štifo Božiča, firbarja, Miho Goljo, mežnarja, i. dr., ki so mi pripovedovali, kar so le znali.

Uže v Podmelci se čuti bližnost cest in večja omika ljudstva sploh, s katero se odlikuje Tomini in sosedne vasi od cirklanske in podberske okolice. Pa preje, ko začnem priobčati moje opazke o tominski okolici, dovolim si citirati pripovedanje enega moža iz Čiginja, ki je dolgo časa bil pri meni ter mi je popisal, kako so Tominci sploh o meni mislili. To pripovedanje priobčujem v domačem dijalektu, kolikor je mogoče storiti to z navadnimi slovenskimi črkami:

„Adni sa štedirali, za kaga kule pa svjet hod; adni sa kunširal, al bo jemu kejšn dobičk skus tuo; adni sa djel, de tkaj dnarju špnda, de za ki mu bo tule. Adni sa prašali me, al je ažejnjen; adni sa prašal, al je krstjan al ne. Adni sa djel, de ldi zapeljujije, adni sa misuli, de sa tantakrist ani. Adni sa misuli, do sa ani ni špjoni, de špijije akou pa svjet. Adni sa pa še ta narbč, sa pa mene kregali, k sim se jem pustu patpisat, njem; sa rekli: „bog vje, kan te bo prpravu, marbit na zadnje prideš na gaule“, sa djel. Jis sim pa reku, de kadr ga vidim, de je en dabrotliu mpa pravičn člebk.“

VIII.

Preje ko začnem popisovati, kako se mi je godilo v tominski okolici, omenim še en poseben izgled zaupljivosti.

Ko sem šel z g. Rženom iz Bukovega v Hudojužino, se nama je bil pridružil en mož iz Bukovega. Tam mi je naznanil, da Zakojco stanuje en starček, ki se je bil z medvedom močeval (boril), ter zna veliko povestij podobne baže. Radoveden, odločil sem se porabiti to priložnost.

Bilo je ob 5. zjutra, še popolnoma temno. Starček je še spal in morali smo ga zbuditi. Pa vendar se nij nič ustrašil; a nasproti, mi je prav prijazno začel pripovedati razne lovske prigodbe. Ta zaupljivi in dobri starček se imenuje Mohor Seljak vulgo Koreninec.

V cirklanski okolici in na poti iz Cirknega v Tomini sem poskusil dosta sitnostij, vsled česar so šlamoja iziskovanja v dotičnih krajih en malo okorno. Pa za to imel sem veliko veselje v tominski okolici v ozkem smislu te besede. Z ene strani našel sem tu polno zaupljivost in prijaznost, če ravno nekteri so si tudi mislili od mene razne slabe reči; z druge strani pa tominski pripovedovalci so me postregli s tolikim številom pripravnega za me blaga, da sem bil v stanu zapisati iz njega le en del in pustiti ostalo za druge nabiratelje, če še kdaj pridejo v tiste kraje. — Se vé da tudi v drugih okolcah, katere sem obiskaval, se najdejo pripovedovalci in narodni pevci, ki znajo veliko pravljic, pesnij i. t. p. rečij. Pa meni se nij posrečilo vsakokrat dobiti jih, posebno vsled vedne nezaupnosti ljudstva. Sicer pa nij bila samo nezaupljivost tu uzrok, ampak tudi nekatere druge okoliščine.

Tako, na primer, v mojem prvem izletu v vipavsko dolino in na Notranjsko srečal sem v nekterih krajih veliko zaupljivost in prijaznost; pa vendar nijsem dobil dosta tega, kar sem želel, ker ljudje nijso poprej nič od mene vedeli ter se nijso za ta namen pripravili. — Kako malo so znali takrat od mene celó nekteri omikanci, se razvidi iz tega, da en gospod na poti iz Rihemberka v Ajdovščino je, ne gledaje na vsa priporočna pisma, naravnost zanikoval mogočnost

tega, da jaz sem iz Ruskega, in namreč zaradi tega, ker nij nič popreje slišal od moje osebe. Gotovo je bil prepričan, da, kakor en prebrisan slepar, sem si sam pouredil vsa spričevala in priporočna pisma. Sicer ne smemo se čuditi ti posebni logiki onega gospoda; kajti za dokaz, ka jaz moram biti rojen Slovenec-Vipavec, je porabil ta gospod razlog, da nij mogoče tako hitro naučiti se tujemu jeziku; na kar sem mu odgovoril, da sposobnostij drugih ljudij ne moremo takò brezobzirno meriti z lastnimi sposobnostmi.

Tedaj, bodi kar bodi, samo to je gotovo, da preje ko sem prišel v Tomìn, sti me dosta overali v mojih iziskovanjih nezaupljivost in ta okoljščina, da prebivalci dotičnih krajev nijso mene pričakovali in nijso se nič pripravili. Mej tem so omikani Tominci uže davno vedeli od mene ter so me zmerom pričakovali. Da bi ne potreboval veliko iskati, so priskrbeli za mene uže zanaprej nekoliko znanih pripovedovalcev. Pri tem i to se mora priznati, da tominska okolica je res bogata v tem obziru. Vsled tega še le v ti okolici našel sem vsestransko dragoceno blago, to je ne samo tvarino za popisanje mestnih dijalektov, ampak, tudi kar se tiče obsega, jako zanimive reči, razne vraže, mitologične pravljice, pesni, uganke i t. p., vse v obilnosti.

IX.

Takó sem obiskal Tomìn, Zatomin, Čadrg. Na Ravnih, Zadlas, Kamenco, Uče, Čiginj, Na Selih, in skoro povsod sem bil prijazno in, vsaj na videz, popolnoma zaupljivo sprejet, ter v vseh teh krajih dobil sem dosta tvarine, brez velike težave in brez posebnega nagovarjanja. Nekteri kmetje so uže poprej od mene vedeli in zatorej se me nijso nič bali. Drugi pa so imeli zaupanje morda vsled tega, da nijsem bil prišel k njim sam, ampak v draštvu s tominskim posestnikom,

Janezom Carli-jem vulgo Kamarjem. Da to vendar nij moglo imeti velikega vpliva, dokazuje mej drugim ta okoljščina, da na poti iz Cirknega v Podmelec me je spremljal g. Ržen, pa tem nič manj sem poskusil vse popreje omenjene sitnosti; in je celó ta mož, ki me je psoval z besedo „piemonteže“ i. t. p., rekel g. Rženu, da me vsled tega zagovarja, ker je od mene podkupljen. Z druge strani to, da bi meni samo društvo tominskega prebivalca veliko ne pomoglo, če bi sicer ljudstvo bilo zeló nezaupno, se razvidi še iz tega, da celó v teh bližnjih Tominu vaseh, katere sem sam obiskaval, nijsem našel ni sence te surovosti in nezaupljivosti, kakor na primer pri nekterih individuih v Nemškem Rutu (v Koritnici) ali pa na Grahovem.

Samo na Selih (Sottosella) so pravili nekteri, da se jim to preveč čudno zdi, da jaz vse te reči zapisavam, in da mora biti v tem nekaj nevarnega; pa, ko sem jim pokazal naznanilo uredništva „Soče“ o moji osebi (št. 26 „Soče“ l. 1872), so precej začeli drugače se z manoj obnašati, in so uže zastopili, kaj da hočem.

Posebno zaupljivost in gostoljubstvo mi je skazala cela družina Perše v gorenji Kamenici, tik italijanske meje, kjer nijso nič popreje od mene vedeli, pa vendar se me nijso nič bali. Pred vsemi pa moram tu hvaležno omeniti Nanice Perše-tove, katera mi je z redko postrežljivostjo in dobroto povedala nekoliko znanih njej pravljic.

Nikjer nijsem našel toliko šaljivih, „špasnih“ talentov, kakor namreč v tominski okolici. Če bi „Brenčelj“ mogel porabiti podobne talente, postal bi brez vsake dvombe veliko več vreden ter bi mu nikdar ne zmanjkalo tvarine. V tem obziru posebno se odlikujejo, naprimer, Jakob Rutar, vulgo Prtenčev strijc, iz Čiginja (od tega moža mi je pravil še popreje g. Kragel v Gorici), Franc Pitamec, mlinar v Učeh, čevljar Bernik, tudi v Učeh, i. dr. Vsi ti možje odlikujejo se tudi z neodvisnim, samostalnim mišljenjem, kar je tem čud-

nejše, ker niso obiskovali skoro nobenih šol in niso veliko sveta videli.

Da bi oblajšal opravilo vsakemu prihodnjemu iziskovatelji tominskega dijalekta in tominskega ljudstvenega slovstva, štejem si v svojo dolžnost, razen treh ravno zdaj omenjenih, nazvati še sledeče bolj imenitne pripovedovalce: Jožef Rutar vulgo Žefic (znau tudi pod imenom „Pencinov ače“ ali pa naravnost „ače“) iz Čadrskega Zadlase, Peter Jelinčič vulgo Lokar iz Zatomina, Ivan Rutar, vulgo Kuščer, krojač v Tominu, i. dr. J. z sem posebno veliko zapisal iz ust Jakoba Rutarja Prtenčevega strijca (ki je bil pri meni tudi v Gorici skoro tri tedne) in Jožefa Rutarja Žefica.

Za te znamenite rezultate mojih iziskovanij v tominski okolici sem mej drugim zavezan tudi prijaznosti nekterih tominskih gospodov. Posebno zahvalo moram tu izreči gg. Pencinu, Kacafuri i. dr.

K gospodom pa, ki so mi več ali manje pomagali v vipavski dolini, na Gorenjskem in v cirkljanski okolici, moram pristaviti še g. Hitija, šolskega nadzornika v Vipavi, g. Sodnika, župnika v Koprivniku, g. Franceta Prežlana, radolškega okrajnega šolskega svetovavca in posestnika v bohinjki Srednji vasi, g. učitelja Širco v Cirknem, g. Jožefa Klemenčiča, posestnika v gorenjih Šebreljah, i. dr.

Mej vasmi, v katerih sem bil posebno prijazno in zaupljivo sprejet, sem pozabil omeniti bohinjko Jireko in bohinjko Bistrico.

X.

Še popreje, ko sem se bil peljal v Tomin, sem obiskal Kanal, ter sem bil prav prijazno sprejet od tamošnjega pevskega društva. Takó tudi, ko sem šel nazaj iz Tomina v Gorico, sem se zastavil v Kanalu celi dan, — pa od mestnega dijalekta sem le malo izvedel, akoravno se ne morem ne zahvaliti mežnarju

iz Morske, Janezu Brlotu vulgo Šiglonu, ki mi je rad pomagal v mojem opravilu.

Zanimiva za mene je bila novica, da, ko sem se peljal iz Kanala v Tomin, so nekteri Kanalci govorili, da sem ruski agent — „šulmajster“, in da sem bil šel v Tomin z namenom, osnovati v tem kraji rusko šolo, menda rusko univerzo. Iz tega se razvidi, da Tomin mora imeti poseben kulturni pomen, ker za to, da bi osnovala ruska vlada šol-ko propagando mej avstrijskimi Slovenci, si nij izbrala Ljubljane ali pa vsaj Gorice, ampak namreč Tomin. Tudi se iz tega razvidi, da se nekterim politikarjem dozdeva, da vsaka tuja vlada sme ravnati z avstrijskimi deželami, kakor ze svojim lastnim blagom.

XI.

Da bi en malo potolažil omikane Ajdovce in druge gospode na deželi, razžaljane s tem, da sem popisal golo resnico brez nobenega olepšanja, omenim sedaj nektera mnenja od moje osebe, katera so se rodila ali v sami Gorici ali pa vsaj blizu tega znamenitega mesta.

Svojim obnašanjem v neki gospodski hiši zaslužil sem si pridevek „medveda“. „Rus je medved!“ — tako so razsodile omikane gospodičine —, in sicer ne zavoljo tega, da bi bil z njimi surov in grobijansk, ampak vsled tega, ker sem bil pri njih nekoliko časa, pa se vendar nijsem nič menil ž njimi o mestnih kvantah in čakolih. Kedor govori le resnobno, je „medved“. To sem si dovolil omeniti ne zarad česa družega, ampak le kakor izgled resnobne omike tukajšnjih gospodskih ženskih.

Nekteri iz celega mojega članka o ženskah (N. V. tega podlistka, št. 1 „Soče“) so zastopili le tolik, da „tukajšnje ženske so krave.“ Drugi pa so zastopili to stvar en malo drugače, ter so izmislili za mene prav primeren in bistroumen pridevek „il protettore

delle vacche.“ Ali nij res, da eno in drugo dokazuje le visoko razvitje uma in pameti?*)

Kakor v drugih krajih, tako sem tudi v Solkanu dobil nekoliko pripovedovalcev, da bi iz njih ust zapisaval tvarino za karakteristiko solkanskega dijalekta. Nekterim Solkancem to nij bilo prav ter so se prizadevali ovirati me, kolikor le mogoče, in namreč na ta način, da so začeli zabavljati nad nekterimi izmej pripovedovalcev, smejati se jim, nazivati jih „prušar“, češ da služijo pruskemu (?) špijonu, i.t.d.

Pa kaj Solkan? Saj tudi v imenitnem mestu Gorici je jako malo ljudij, kateri so v stanu razumeti pravi namen mojih potovanij, se ve da vsled tega, ker skoro noben nij slišal nič podobnega od svojih sprednikov. Skoro nobeden nij slišal, da bi kedo hotel poznati in popisati neko reč, na primer dijalekte, le zaradi tega, da bi jo pozual. Skoro nobeden nij slišal, da bi kakošna vlada trošila denar na podobne stvari. Skoro nobeden nij slišal, da je, na primer, dunajska akademija znanstev poslala l. 1852 na stroške avstrijske vlade znamenitega nemškega jezikoslovca in tačas profesorja pragske univerze, Augusta Schleicherja v izhodno Prusijo, da bi tam izštudiral na mestu litavski jezik. Skoro nobeden nij slišal o raznih družih učenih in učenih ekspedicijah, ki so šli v razne kraje pozemlja na stroške te ali one vlade, da bi v teh krajih iziskovali in popisavali ali prirodu ali pa ljudi, posebno v jezikoslovnem in narodopisnem (ethnografičnem) obziru.**)

*) G. profesor nam ne bode zameril, če k tej izjavi tudi mi svojo opomenimo. Nam se zdi, da g. profesor nedolžno šalo premalo loči od resnobnega izreka tako, da kak dovtip ali kako satirično opazko za resnico jemlje in po tem naopačno sklepa i sodi. URED.

***) Se ve, da vse to velja o Neslovencih, ki prebivajo v Gorici, kajti to mora učeni g. profesor priznati, da smo ga tukajšnji Slovenci z velikim veseljem sprejeli in ga v njegovem znanstvenem početju drage volje in srčno radi podpirali. URED.

Tako tudi nijso podobne baže goriški gospodje v stanu razumeti, kaj jaz prav za prav hočem, ter so si v samem začetku mojega tu prebivanja izmislili, da moram biti špijon, in sicer najbrže pruski špijon. To pa, kar sem pravil, da sem profesor iz Rusije i. t. p., se je, po mnenji teh gospodov, govorilo le nalašč, da bi na ta način prikriji pravi namen mojega rogoviljenja. Ravno takó da bi prikriji moj resnični značaj, so me bili dali Prusi učiti popreje poljsko in rusko ter so mi priskrbeli ruski pas; kajti povsod je znana prebrisanost in dovršenost pruskega špijonstva.

Stoprv v zadnjih mesecih so globokomiselni goriški politikarji me naredili ruskega špijona. To mnenje je izraženo mej drugim v onem goriškem dopisu „Triester Zeitung“, kder se govori o ruskih vohunih (russische Späher) (N. 287 l. 1872). Vem tudi iz gotovega vira, da so celó dotične oblasti blagovolile žrtovati meni svojo posebno pazljivost in se skrbno brigati za mojo osebo.

XII.

Podobno prijaznost skušam uže ne prvokrat.

L. 1867. bil sem nekoliko mesecev v Pragi, in sicer še z boljše nedolžnim znanstvenim namenom. Namreč študiral sem v eni tamkajšnjih bibliotek ter sem obiskaval prof. Hattalo, da bi se z njim pogovarjal o jezikoslovnih vprašanjih. To vendar nij zadržalo praške policije, videti v meni ruskega agenta ter osrečiti me sè svojim nadgledstvom (Polizeiaufsicht). Kedar pa se je pripeljal v Prago eden mojih prijateljev ravno s tistim namenom, takrat je bila c. kr. policija prepričana, da preti avstrijski državi velika nevarnost. Vsled tega so poklicali naju na policijo, kder je lepega obraza policijski komisar začel izpraševati vsakega iz mej naju, kde je rejen, kde se je odgojeval in študiral,

zakaj je prišel v Prago, kedo je njegov oče, kako je ime očetu in materi, kako se je pisala mati, dokler se nij omožila, kde stanujejo stariši, itd. Se ve da, ne gledé na svoj velik apetit, častitljivi gospod policajkomisar nij mogel naju ujeti.

Vrhu tega je vsak teden prihajal skrivaj k moji gospodinji en špicelj ter jo je izpraševal, kaj delam, kam hodim navadno itd. To mi je bila naznanila sama gospodinja, akoravno jej je to gospod špicelj strogo prepovedal. Sicer ne vem, ali je sploh imel špicelj pravico, kaj zapovedati ali pa prepovedati.

In sploh je avstrijsko ljudstvo vajeno tega, da skoro v vsakem tujci vidi kakega špijona ali agenta. Saj se je l. 1851-3 celó od ubogih loncevezov na Dunaji in drugod pripovedovalo, da govorijo magjarsko, italjansko in francosko ter da so ne več ne manje kakor preoblečeni grofi in drugi tajni agenti in emisarji: celó vojaškim patrolam je bilo zapovedano loviti te nevarne za Avstrijo osebe. Saj se je tudi skoro od vsakega potujočega „muzikanta“ i. t. p. precej pripovedovalo, da je skrivni ogleduh te ali one sovražniške države.

Sicer v vsem tem nij nič čudnega: sum in sumničenje nij nič specijalno avstrijskega, ampak je to lastnost občnočloveška, prirojena vsem ljudem.

XIII.

Koder sem le hodil po Slovenskem, povsod sem zapazil to prikazen, da skoro vsi Slovenci, če le znajo kak tuj jezik, rajše ga govorijo, nego svoj materin. Posebno pa velika večina slovenske gospode rajše izražuje svoje misli v „regimentšprahi“ ali pa v „lingua italiana“, nego v tako rečenem „materinem jeziku“.

Uzrok te prikažni se mora iskati v zgodovini celega naroda, kakor tudi v zgodovini posebnih indiduvov.

Saj do zadnjega časa nij moglo se govoriti o kaki slovenski civilizaciji ter vsa omika in tako rečena civilizacija se je izposojevala iz nemške ali pa laške fabrike. Na Slovence, kakor na Jugoslovane sploh, se je gledalo v Avstriji, kakor na Kelte v Franciji, na Baske v Španiji, na Litavce v Prusiji in Rusiji, to je kakor na etnografični material, kakor na „bête noire“ brez nobenih narodno-političnih pravic, za ktere se sicer namreč sami Slovani prav nič ne brigali. Vsak vsaj en malo izobražen Slovenec je dobival in v srednjih šolah (gimnazijah i. t. p.) še zdaj dobiva celo svojo umstveno omiko v tujem, nemškem jeziku. Razvoj mišljenja, obrazovanje (bildung) abstraktnih pojmov itd., vse to izvršuje se s pomočjo tujega nemškega, pri nekterih Slovencih deloma tudi italijanskega jezika. Takó, mej drugim, vsi omikani Slovenci najlože računijo po nemško; jaz ne poznam nobenega slovenskega gospoda, o katerem bi se moglo reči, da lože računi po slovensko, nego po nemško. Z eno besedo vse mišljenje omikanih Slovencev vrši se v formah nemškega jezika, njih umu je prisvojena nemška logika.

Pa ne samo v šolah odgajajo se Slovenci v nemškem jeziku, celó doma „gospodski“ otroci se morajo od samega začetka vaditi prevladno v nemškem govoru; kajti po nemško odgojeni stariši, pri tem v globočini srca zaničujoči slovenski jezik, volijo si za „hof-sprache“ in „muttersprache“ namreč nemščino z odstranjenjem nežlahtnega slovenskega jezika. (V nekterih gospodskih „slovenskih“ družinah rolo „muttersprache“ igra italijanščina). Gospodski stariši, kateri bi popolnoma odkritosrčno odgojevali svoje otroke v „materinem“ (?) jeziku, se dajo lahko na prstih sešteti. Večkrat imel sem priložnost slišati od gospodov, posebno pa od gospij in gospodičin: „Mi domá konverziram le nemško ali pa italijansko; samo z deklami in hlapci govorimo slovensko.“ Tista gospoda se je navadno strašno čudila, da jaz sem govoril z njo rajše po slovensko, nego, naprimer, po nemško. (Sicer jaz,

kakor postranski opazovalec, nijsem tega delal vsled kake posebne vnetosti za slovenščino, ampak le zbog tega, da bi imel zmerom priložnost, slišati to ali ono slovensko narečje in sam se mogel vaditi v slovenskem govoru).

Ko sem bil enkrat v ljubljanski čitalnici, je bilo tam tudi zraven dosta odlične „slovenske“ gospode. Pa vendar ta „slovenska“ gospoda je govorila mej seboj le po nemško; samo s točaji i točajkami so ti gospodje kazali svoje „rodoljublje“, govoreči ž njimi v „materinem“ jeziku. Tudi z mano so govorili ti gospodje slovensko, kajti „tujcem moramo kazati, da spoštujemo dragi nam materin jezik.“ Saj tudi vse demonstracije izvršujejo se v materinem jeziku.

Tedaj notri v srci zaničevati slovenski jezik, na videz pa kazati strašno vnetost zanj, s temi besedami je izraženo obnašanje starše slovenske gospode z materinim jezikom. Kajti večina mladega pokoljenja slovenske gospode se uže ne sramuje rabiti „materinega jezika“ tudi v vsakdanjem življenji, ter je gotovo, da napredek v tem obziru bo zmerom večji. Kar pa še moram zabilježiti, to je, da se goriški Slovenci sploh veliko manje sramujejo govoriti po slovensko, nego gospodski prebivalci bele stolice Slovencev. To je gotovo v zvezi s tem, da v Gorici je vsaj eden slovenski advokat, ki, ne gledé na vse overe in rogoviljenja, uraduje samo v slovenskem jeziku, mej tem ko v beli Ljubijani nij nobenega tako odločnega.

V zaničevanji „materinega jezika“ od strani slovenske gospode nij nič čudnega, kajti nij tako davno, kedar slovenski jezik je bil jezik sužnjeve, kmetov, „sklavov“; prejšnji pa posestniki teh sužnjeve so se šteli ali mej Nemce, ali pa mej Italijane. Kedar pa se je iz nedrija osvobojenega slovenskega ljudstva razvila nova baža slovenske gospode demokratičnega izvira, se je tem nič manje ta nova gospoda v svojih šegah in navadah asimilirala (upodobljala) uže obstoječi stari, aristokratski gospodi. Ker pa mej gospodsko navade

spadalo je tudi rabiti v navadnem življenji nemščino ali pa italijanščino z odstranjenjem slovenščine, se je tudi nova gospoda, želeč biti res gospodska in aristokratska, morala podati tudi ti stari navadi, tem več da nij bilo nobenih faktorov čisto narodnega izobraževanja, nij bilo ne slovenske literature, ne slovenske šole, ter vsa omika Slovencev se je vršila v nemških šolah in s pomočjo nemške, deloma tudi italijanske literature. Še le občnoslovensko narodno gibanje v Avstriji je vzbudilo tudi v nekterih Slovencih potrebo narodnega izobraževanja in razvoja vseh duševnih sposobnostij na narodni podlagi s pomočjo „materinega“ jezika. Ta potreba je porodila slovensko literaturo in slovensko narodno-politično življenje. Pa vendar, pri vsem svojem napredovanju, je slovenska literatura še zdaj tako majhna in zastopa večidel tako ozke in skoro izključivno „ljudstvene“ potrebe, da vsak Slovenec, ki želi si pridobiti višjo, znanstveno ali pa umetnijsko omiko, bi ostal strašno na zadi v primeri z omikanci drugih narodov, če bi se obmejil na samo slovensko literaturo, ter je vsled tega prisiljen posluževati se tujih literatur. Gotovo, napredek slovenske literature bo zmerom večji; pa vendar mislim, da še mnogo vode uteče, dokler slovenska literatura dojde do te stopinje dovršenosti, da bi mogla zadostovati celó skromnim potrebam občnega izobraženja uma in občnosvropske omike sploh.

Ta lastnost slovenske literature v zvezi se staro gospodsko navado, posluževati se v navadnem življenji „tujih“ jezikov na mestu „materinega“, je uzrok še dozdej obstoječega mnenja, da govoriti po slovensko nij prav „nobel“ ter da gospod, če hoče biti res gospod, mora rabiti prevladno, vsaj v družini in socialnem (društvenem) življenji, nemščino ali pa italijanščino.

Tedaj to je gotovo, da se še dozdej slovenski jezik šteje mej Slovenci „ta gmajnu špraha za ta gmajnu fulk“, nemški pa in italijanski so „nobel špraha za nobel gospodo.“

Z druge strani pa je znano, da ljudje so v mno-

gem obziru le opice ter radi posnemajo druge v navadah, šegah in v življenji sploh. Zatorej tudi celó mnogi slovenski kmetje, ki doma niso slišali nobene besede razen slovenske, če le po naključbi znajo en malo kacega tujega jezika, se radi bahajo s to svojo vednostjo ter kažejo zaničevanje slovenščine. Evo, nekatere prikazni te baže.

Ena baba v malih Žabljih skoro nij hotela govoriti z mano po slovensko ter mi je naznanila, da z „nobel“ gospodom jej je veliko lože „šrajat“ po italijansko. Uzrok je ta, da pred nekolikimi leti je služila za deklo v Trstu.

Neki državljani v Sv. Križi me je nagovoril sè sledečimi besedami: „Nij res, gospod, da je neumna ta naša špraha? mi smo pankarti, mi nismo nè Italijani, nè Nemci, nè Slovenci.“ „Saj ste Slovenci“, sem mu na to rekel. „E, če bi šrajali prav po slovensko, jaz jih nič ne zastopim,“ se je glasil odgovor.

Da se v zaničevanju slovenščine odlikujejo mej ljudstvom posebno bivši vojaki, bivši „pedintarji“, majhni trgovci, sploh ljudje, ki so dosta po svetu hodili, biriči in drugi tiste baže, se razume samo po sebi.

To zaničevanje materinega jezika od strani ljudstva pospešujeta mej drugim še dva faktorja.

Eden faktor je večina c. kr. uradnikov, ki hočejo, da bi še zdaj vladali v Avstriji časi birokratične patrijarhalnosti, ter so prepričani, da niso za to postavljeni na svoja mesta, da bi služili ljudstvu, ampak da nasprotno ljudstvo egzistira zavoljo tega, da bi, preganjaje ga in delaje mu vsakovrstne ovire, gospodje uradniki pridobivali si od vlade oficijalno zaupanje in razne nagrade.

Drugi uzrok, da slovensko ljudstvo tako malo mara za materin jezik ter se prizadeva, da bi si pridobilo znanje družih jezikov, je to, da je Slovencev takó malo število, in da res sè slovenskim jezikom nij mogoče obhodiiti veliko sveta. To čutijo posebno prebivalci teh krajev, v katerih se je prejšnje nemško ljudstvo pola-

goma poslovenilo. Tako, na primer, v Nemškem Rutu (Koritnici) in v Stržiščah jako obžalujejo nekteri, da so zgubili svoj stari nemški dijalekt; ker ta jim je delal mogoče precej si prisvojiti takó razširjeni nemški jezik, mej tem ko jim je sè sedanjim slovenskim dijalektom to uže veliko teže.

Zraven tega zaničevanja slovenščine in hrepenenja po tujem nahajamo tudi nasproti, kakor pri nekterih slovenskih gospodih, tako tudi pri nekterih individvih iz ljudstva, strastno vnetost za slovenščino. Pa vendar je to le vnetost, a vsaka posebna vnetost za neko stvar pomenja, da osoda te stvari nij še odločena in da je še potreba boriti se. Le takrat je zagotovljena egzistenca in uspešni razvoj neke narodne stvari, na primer narodnega jezika, kedar nij potreba se za njo več boriti in kedar njeno pojavljanje teče po mirni, brezbojni poti.

Ta prikazen, da se Slovenci tako radi poslužujejo drugih jezikov, dokazuje mej drugim to, da, kakor potomki sužnjev, niso se še mogli odvaditi robote in hlapčevanja tujcem. — Saj celó nekteri vneti Slovanje mej Slovenci sramujejo se svojega domačega slovenskega jezika, čislajo ga za „gmaju špraho“, ter, če le znajo en malo, naprimer, po hrvatsko, rabijo v razgovoru hrvatski jezik. Če ga pa znajo premalo zato, da bi ga mogli svobodno rabiti, vsaj mešajo v svojo slovenščino mnoge hrvatske in druge inoslovanske besede, izraze in forme. Drugi pa, če ne delajo nè enega nè družega, vsaj predelavajo po svoje slovenski jezik ter si sestavljajo svoj čisto osebni jezik. To se poteguje mej drugim na te gospode, ki govorijo preveč „pravilno“, izrekaje vse, „kakor je napisano“, naprimer l na konci besedij (rekel, delal, kozel, i. t. p.), na mesti česar navadna slovenščina nima u (reku, delau, kozeu i. t. p.)

Prisvojenje si tujih jezikov je pri Slovencih jako lahko vsled tega, ker skoro vsi Slovenci odlikujejo se z izvrstnimi sposobnostimi za jezike. Naučiti se v neko-

likih mesecih govoriti na primer po laško ali po nemško ne predstavlja za Slovence ali pa Slovenko nobene težave.

Enkrat sem sedel v Tominu za mizo z nekoliko slovenskimi gospodi. Ti gospodje so zmerom mešali v svojih razgovorih tri jezike: slovenski (najmanje), nemški in italijanski. Jaz sem si prav marjivo poslušal njihove razgovore, ter sem si mislil sam pri sebi, da slovenska gospoda je dozdej še le v gimnaziji življenja ter še dolgo ne stopi v univerzo življenja. A mislil sem si takó namreč vsled tega, ker, kakor je znano, gimnazij ima namen, pripraviti dijaka za vsak poklic: on študira tu vse predmete, pa še ne vé, ali bo duhoven, ali advokat, ali zdravnik, ali učitelj, ali inženjer ali pa kaj družega. Takó tudi slovenski gospodje ne vedó, kam pridejo, ter se za vsak slučaj pripravljajo: če pridejo v nemško, bismarkovsko univerzo, bodo Nemci; če pridejo v italijansko univerzo, postanejo Italijani; če pa slednjič bodo študirali v slovanski univerzi, ostanejo Slovani. Ali nij res, da je to jako previdno in praktično?

XIV.

Zanimiva je ena prikazen, katero sem imel priložnost opazovati v socialnem življenju Slovencev. To je namreč obnašanje slovenskih gospodov proti svojim kmetiskim staršem in kmetiskim družinam.

Skoro vsa zdaj obstoječa slovenska gospoda je čisto kmetškega izvira. „Mi smo plebs“, slišal sem sem ter tja od tega ali onega slovenskega gospoda. Se ve da v tem nij nič sramotnega za slovensko gospodo, (če še sploh pametni ljudje morejo priznavati sramotnost in nesramotnost v podobnih rečeh), ampak na robe bise moralo šteti na čast narodu, ki, obstoječ dozdej samo iz prostega ljudstva, je dobil iz nedrija namreč tega ljudstva novo, dosta mogočno inteligencijo. Pa jaz no-

čem razbirati to stvar s tega občnega stališča, ampak imam namen obrniti pozor častitih bralcev na nekaj družega.

V mojih potovanjih imel sem nekolikokrat priložnost videti tega ali onega slovenskega gospoda v njegovi kmetiski družini, ter moram priznati, da razmere mej njimi so osnovane na podlagi čisto aristokratski: razloček gospode in „plebsa“ se tu skoro ostreje čuti, nego v razmerah mej davno aristokracijo in njej podložnimi sužaji. Kmetiski stariši se morajo držati v spodobni oddaljenosti od gospoda sina; kmetiske sestre igrajo navadno roljo ne več, kakor dekel gospoda brata.

Sosebno bije v oči razloček kmetstva in gospodstva v eni in tisti družini takrat, kadar je gospod sin duhoven, to je „gospod“ v strogem smislu te besede. Večina kmetiskih staršev poljubuje roko sinu-gospodu. Kedar se od njega govori, negovori se drugače, kakor z nazivom „gospod sin“, „gospod brat“ i.t.p., gledé potem, kedor govori, ali kedo staršev ali pa brat ali sestra. V obraz govori se gospodu sinu ali bratu z „oni“, on pa starše kliče z „vi“, sestro in brata, kakor tudi vse farmane, s „ti“. Sicer to dokazuje samo veliko spoštovanje duhovskega stanu; a, kakor je obče znano, slovenski narod spada mej narode, najbolje spoštujoče vero in njene predstavitelje, duhovne.

XV.

Zdaj hočem priobčiti nekoliko opazek o duhovnih, katere se mi je posrečilo videti na mojih potovanjih.

Duhovni so še dan danes središče in glavni predstavitelji tako rečene slovenske inteligencije na deželi, in v nekterih okolicah celó edini omikanci. Izmej okolic, katere sem imel priložnost obiskati, se najde samo v vipavski dolini, na Notranjskem in v Tominu samem v obilnem številu tudi druga baža tako rečene slovenske inteligencije: to so razni večji posestniki, trgovci,

vladni in privatni uradniki itd., z eno besedo vse to, kar spada pod kategorijo „gospod“, akoravno besedi „gospod“ in „omikanec“ ne morete se na noben način šteti identični, kajti lahko najde se tudi neomikani „gospod“ ali pa omikani „negospod“, omikani kmet. — V družih pa obiskanih okolica, na Gorenjskem in na Tominskem sploh (razen samega trga), slovensko inteligencijo predstavljajo (reprezentirajo) le duhovni. Moje opazke o duhovnih ne morejo imeti nobenega posebnega pomena, ker hočem popisati samo to, kako so mene ti ali po oni duhovni sprejemali in kako se z manoj obnašali.

Nekteri izmed njih so me sprejemali, kakor hlapca, ter so govorili z manoj ošabno in neuljudno; sicer njih število bilo je jako malo. Nekteri pa spet so se držali z manoj preveč ponižno ter so nasprotno onim hoteli skoro hlapčevati meni. Pa vendar precejšna večina duhovnov se je obnašala z manoj popolnoma pristojno in dostojno, kakor se spodobi omikanim ljudem. Toda obnašanje se z manoj je reč skoro čisto osobna in nema nobene posebne važnosti. Veliko važnejše je to, kako so me gospodje zastopili in kako so mi pomagali v mojem opravilu.

Kakor veliko druge gospode, tako so tudi nekteri duhovni mislili, da me morajo postreči z jedmi in s pijačami, ter da mi bo zadostovalo to, kedar bom sit. Marsikteri nij, kolikor se mi zdi, celó verjel, da jaz odkritosrčno nočem piti, in da mi sploh nij toliko mar za jedi in pijače, kolikor za to, da bi spoznal krajni dijalekt in druge v zvezi s tem nahajajoče se stvari. Nekteri pa, če so tudi verjeli in zastopili namen mojega potovanja, nijso mi bili vendar v stanu nič pomagati, ker nijso znali, kamo bi me peljali in s kakim možem al pa ženo bi me spravili v kup, da bi mogel slišati od njih neko povest ali pa nekaj podobnega v domačem dijalektu. Temu se na noben način ne moremo čuditi; kajti težko je tirjati od duhovnov, da bi vsak izmed njih interesiral se za to, kar zanima tega

ali onega jezikoslovnega norca: vsak ima svoje opravilo in se ne potrebuje pečati z drugimi rečmi.

Nekteri gospodje, kedar so mi hoteli pomagati, so še ovirali me in kvarili mi moj opravek, in to namreč vsled velike nezaupnosti ljudstva, katero so si ti gospodje pridobili z ošabnim in v časih tudi nečloveškim postopanjem. V nekterih krajih nijso krivi te nezaupnosti zdaj vladajoči gospodje, ampak njihovi predniki v tisti fari ali pa vikariji.

Sicer, če je tudi gospod dober, se ga vendar ljudstvo en malo boji, kajti on ima nad njim veliko oblast, more koristiti ali pa škodovati. Ako ima kedo oficijalen strah pred drugim, uže mu ne more zaupati takó, kakor človeku, od kterega se čuti neodvisnega in njemu enakega. Zatorej vsak duhoven potrebuje strašno umetno in pametno ravnati z ljudstvom, da bi, pri svoji oficijalni razmeri k njemu, pridobil si njega prijateljsko zaupanje. Mej tem nekteri gospodje nikdar nijso v stanu pozabiti, da so spovedniki svojih farmanov, ter, na mesti da bi prijazno in uljudno z njimi govorili, je prav po indagatorsko izprašujejo. Nij tedaj čuda, da se ljudstvo boji taci gospodov in da je zadosti pričujočnosti duhovnega, da bi jeujal vsak prijateljsk in odkritosrčen pogovor.

V enem kraji mi je hotel pomagati mestni gospod; hodil je zmerom z manoj, ter me je vodil k raznim individuvom obeh spolov, od katerih je mislil, da bodo znali povedati nekaj za mene pripravnega. Se ve da je to imelo namen oblajšati meni moje opravilo. Mej tem, dobil sem tam jako malo in, ko sem šel nazaj iz tistega kraja, srečal sem eno žensko, katera mi je naravnost rekla: „Če bi hodili brez gospoda, bi uže nekaj dobili.“

Sicer zarad resnice moram priznati, da sem našel nekoliko duhovnov, ki za res znajo ravnati z ljudstvom prijateljsko in katerim tudi ljudstvo popolnoma zaupa. Taci gospodje so tudi meni veliko pomagali. Ne potrebujem jih tu še enkrat o-

menjati, ker vsem tem gospodom, ki so mi kaj pomagali, sem se uže popreje zahvalil.

Zdaj pa pod konec tega oddelka, nekoliko pravljic in resničnih prigodeb.

Prva prigodba. Pridem k enemu gospodu ter mu začnem popisavati, kedo sem in kaj da hočem. Ko sem jenjal pripovedovati ter sem omolknil, da bi slišal njegov odgovor, na mesti odgovora je rekel samo: „Inu potle.“ To „inu potle“ ponavljalo se je nekolikokrat. Ko sem mu pa vse natančno razložil, me je vprašal: „A kde je ta gospod?“ Tedaj gotovo je mislil, da jaz sem le sluga in poslanec, ter da resnični gospod profesor mora čakati v lepi kočiji v paradni obleki in ponosno gledati na bližnje hribe in doline. Tega pa, da sem vse pripovedaval o sebi v prvi osobi (z „jaz sem“, „prišel sem“ i. t. p.) ta gospod nij razumel. Vsled tega se mu je bralo na obrazu veliko začudenje, ko je zaslišal, da ta ruski profesor, študirajoči dijalekte, sem namreč jaz, človek, ki je bil po svoji obleki in celi zunajnosti v njegovih očeh le sluga gospoda profesorja.

Druga prigodba. En stari gospod, ki je nekaj časa konkuriral tudi z mestnim krčmarjem, dokler mu nijso tega prepovedale dotične oblastnije, se je mej drugim izrazil proti nekemu kmetu: „En takšen gospod, ki je prišel tako daleč z Ruskega, bi moral tudi moji kuharici nekaj šenkati.“ Tedaj gospodje, ki prihajajo z Ruskega, morajo, razen drugih opravil, skrbeti tudi za stare kuharice.

Pravljica. V nekem kraljestvu, v trideseti državi se je pred mnogo in mnogo leti bilo osnovalo neko sveto in pobožno društvo, katero se je ravvalo mej drugim po lepih načelih: „denuntiare se invicem“, „sicuti baculus in manu magistrum“ itd. To društvo, skrbeč za izveličanje duš vsega človeštva, je prevzelo tudi v svoje roke odgojo mladega pokoljenja, je povsodi narejalo svoje šole in druge učne zavode ter prav po očetovsko je skrbelo za to, da bi uničilo v mladih in

starih umih celó zadnjo mrvico samostalnega in neodvisnega mišljenja in na tanačin otelo je vplivu hudiča in njegove tovaršije.

Kakor vse na sveti, tako tudi moč tega društva nij mogla trajati vekomaj ter je s časi žalibog veliko oslabela: mej drugim je zgubilo to društvo svoj vpliv na narodno omiko, katera je postala skoro izključivno odvisna le od vlade in samega ljudstva. Pa vendar ti skrbeči očetje so obdržali v svojih rokah vsaj del svoje moči: tako mej drugim so si ustanovili zavod za stanovanje in hrano teh učencev javnih šol, kateri bi s časom hoteli vstopiti namreč v tisti stan, skrbeči za duševno in moralno blagostanje ljudstva. Hitro se pravljica poveda, ne hitro se stvar izvršuje. — Po mnogih in mnogih letih je prišel hudič v to mirno deželo nekega norca, ki, hodé po svetu, je zapeljal poštene ljudi ter je tirjal od njih, da bi mu pripovedovali pravljice in druge t. p. reči. Hudobnost tega norca, — od katerega so po pravici pripovedovali nekteri, da je antikrist, — je dosegla uže to stopinjo, da se nij obmejil samo na zapeljavanje ljudstva, ampak je začel učiti novo vero, in je namreč nagovarjal razne može in mladenče, da bi mu pomagali v tem njegovem opravilu, to je: v zapeljavanju ljudstva. Ker pa človeška natura je sploh veliko več naklonena k slabemu, nego k dobremu, takó tudi mnogi može in mladeniči so dali posluš nagovarjanjam norca-antikrista, ter so mu začeli pošiljati razne zbirke podobnih stvari. Spridenost mladine je bila takó velika, da celó v nedrji omenjenega zavoda za bodoče voditelje ljudstva na poti k izveličanju so se našli predrzni fantje, ki so se odločili pomagati omenjenemu norcu. Mej drugim dopadla je temu norcu ena zbirka, ter se je hotel seznaniti s tem fantom, ki jo je poslal. Pa očetovski varuhi tega zavoda so prepovedali fantu, obiskavati norca, ter so mu zapovedali, da mora doma sedeti. Gotovo vsak pošten in bogaboječ človek mora le odobriti to odločbo, ki je imela namen, oteti mladino spridenosti

in nepotrebnemu pačenju uma in srca. -- Sicer vse to je le pravljica, a v pravljici po navadi nij nič resničnega.

XVI.

V tem oddelku mojih popisovanij hočem pregovoriti nekaj o beračih in beračiji v teh krajih, katere sem imel priliko obiskovati. Pri tem moram popreje naznaniti, da ne bom pisal nič zoper berače in beračijo, nič na njih korist, ampak bom le konstatiral to, kar sem videl. Samo to si dovolim opaziti, da noben človek, ki nij izgubl vere, ne more biti zoper berače; nasprotno, on mora šteti beračijo in berače za eden neobhodno-potrebni pogojev, da bi pobožni krščani mogli vsestransko skrbeti za svoje izveličanje. Saj katekizem uči nas, da najbolje mogočna orodja, da bi zaslužili si milost božjo, so molitva, post in dajati vbogajmé (miloščinja). Saj tista ideja je tičala v snovanji raznih beraških samostanov. -- Če pa v zadnjih časih število oficijalnih beračev postaja zmerom manjše, je to nasledek le zmerom nižje stopinje verske vnetosti; -- kar je gotovo v zvezi, mej drugim, z močnim gibanjem proti samostanom in menihom Gospodje, ki s tako vnetostjo delajo zoper te koristne zavode in zoper beračijo sploh, hočejo obropati človeštvo velike in z ničim nenadomestljive tolažbe, katere vsako nežno srce nahaja v tem, da nekaj iz svoje lastnine deli ubogemu bratu, ki za to sè svojim molitvami pripomaga k izveličanju ne samo dajalca, ampak tudi vseh njemu dragih duš. Uničevati podobne zavode in rokodelstva pomenja -- kratiti krščansko vzajemnost.

Največ beračev in najbolje razvito navado beračiti opazil sem blizu Gorice in v celi vipavski dolini; pa skoro se more reči, da čim dalje od Gorice, tem manj je beračev in beraštva. V goriški okolici in v vipavski dolini beračijo ne samo berači rokodelci (berači-profesionisti), ampak tudi znameniti del vseh prebi-

valcev. Posebno vidi se to v večjih krajih, kder je z ene strani večja revščina, z druge strani pa prihaja več tujcev in prebivalstvo živi deloma od lahkega, brezskrbnega zaslužka. Taki kraji so, mej drugim, Solkan, Svet Križ. Ajlovščina itd. V teh krajih je dosta pogledati celo jako čedno in spodobno oblečenega otroka, da bi precej rekel: „Če jim je všeč, naj mi dajo en sold,“ ali pa: „Naj mi dajo en sold,“ ali pa slednjič kar naravnost: „En sold!“ -- V enem omenjenih krajev je sedel pred eno hišo mestni državlján, stari pijanec ostudnega obraza; videč me, je zavpil: „Naj mi dajo en sold za žganje!“

Uzrokov tega razvitja beraštva blizu Gorice je treba iskati pred vsim v veliki revščini tukajšnjega prebivalstva, drugič pa v velikih zvezah z večimi mesti, Trstom in Gorico, kar vleče za seboj mej drugim tako rečeno „demoralizacijo“ ljudstva.

Da nij tu uzrok močnejši religiozni duh goriškega prebivalstva, se razvidi uže iz tega, da, na primer, na Gorenjskem, kder je ljudstvo veliko več religiozno, skoro nij beračev, in namreč vsled tega, ker nij tam tako velike revščine in drugih t. p. okoljščin. Samo v Bledu je dosta razvita beračija, česar uzrok je veliko število tujcev, obiskujočih ta lepi gorenjski kraj, in dajočih lahki in brezskrbni zaslužek mestnim prebivalcem. Zato, na primer, v Bohinju nijsem videl celo enega berača ne.

Ravno tako skoro nij beračije v cirkljanski okolici, akoravno ta okolica spada mej dosta revne. Uže več najte se beračev v tudi revni tominski okolici, kar je gotovo v zvezi s tem, da Tomina in bližnje vasi ležé na veliki cesti, da so sploh mestni prebivalci v večji dotiki s tujci, ter da v velikem številu gredo vsako leto iskat zaslužka po belem svetu.

Za pripovedavanje pravljic i. t. p. plačal sem navadno, in v tem nij nič čudnega, ker noben nij zavezan tratiti čas zastonj za to, kar je všeč temu ali onemu znanstvenemu norcu. Pa vendar nekteri kmetje in kmetice

nijso hoteli vzeti od mene denarjev, ter ali so bili zadovoljni z vinom ali pa žganjem ali pa tudi celó so mi povedali popolnoma zastonj. Podobne osebe srečal sem skoro v vseh okolicah: tako mej drugim v Malih Žabljah, v Ajdovščini (kder sicer so mi pripovedavali skoro sami gospodje), v Rihemberku, v Bledu, v Smokuči, v Bohinjski Beli, v Bohinjski Češnici in Srednji vasi, v Bohinjskem Nemškem Rutu, Podbrdom, v Stržiščah, v Cirknem, v Učeh, posebno pa v Bohinjskem Brodu, v Šebreljah, v Podmelci, v gorenji Kamenici pri Tominu itd. Skoro povsod sem nahajal veliko delikatnost v tem obziru. — Z druge strani pa ne morem ne omeniti brezsramnih tirjatev nekterih individuvov. Tako, na primer, tista ženska, katera se je jokala, prodavši dušo hudiču, je precej tirjala od mene, da bi za nje neumno blebetanje plačal jej krajcarjev, rekoč: „Naj mi dajo moj lon,“ a po njenem mnenji hudičev lon ne more biti manjši od 30 kr. Iz tega se mej drugim razvidi, da denarje od hudiča ali pa antikrista moremo brati, samo da bi se mu ne podpisali, z drugimi besedami, da se hudič mora oslepariti. En mož v Cirkljanskem Orehku je tirjal skoro za vsako besedo 10 krajcarjev; gotovo so mu njegove sicer jako malo vredne besede čisto zlato in srebro, itd. Sicer pa, kakor sem uže omenil, ne morem se tožiti na brezsramnost in nedelikatnost slovenskega ljudstva v tem obziru.

V Avstriji, kakor tudi v mnogih drazih deželah, organizirana beračija se je vrnila celó v navadno društveno življenje. Tako, na primer, nij nič drugega, kakor organizirana beračija, „obligatni trinkgeld“ točajem, točajkam i. t. p., katerega razmeri so odvisni od radodarnosti posameznih gostov.

Pod konec popišem en poseben slučaj beračije. Sedel sem v učanski krčmi z mestnim mlinarjem, g. F. Pitomcem, ter sem iz njegovih ust zapisaval razne zanimive reči, kar naenkrat pride v tisto sobo eden c. kr. financjerjev. Ta mož takoj pristopi k meni in začne nekaj po nemško blebetati, česar nijsem mogel precej

zastopiti. Pokazalo se je, da me je vprašal, ali je moja knjiga, v katero sem zapisaval, štemplana (kolokovana); ker pa nij bila, mi je prav grobijansko naznanil, da me bo peljal v finančni urad, kder bom moral plačati ne samo kolek, ampak tudi globo. Gotovo, je mislil častitljivi g. financjer, da je popadel kakega naivnega nevedueža, kateri, da bi se le oprostil globe i. dr. neprijetnostij, mu bo dobro plačal in razen tega postregel s kakim bokalom dobrega vina. Da pa je bil ta možicelj velik prijatelj vina, to je dokazovala njegova zunajnost. — Jaz pa na mestu tega, poslal sem po g. župana ter sem ga prosil, da bi izpodil mojega nadlegovalca. Vsled tega je g. župan naznanil financjerju, da, če me bo nadlegoval, bo kaznovan od dotične oblasti za kaljenje javnega miru, ter mu je zapovedal, da bi precej šel preč. G. financjer, bled od strahu in še popreje osupnen od tega, ker sem mu zažugal, da ga bom tožil, je začel jako ponižno prositi zamere ter je z dolgim nosom popustil hišo, v kateri je rajtal nekaj zaslužiti.

XVII.

Omiko slovenskega ljudstva pospešujejo največ, kakor je obče znano, šole in čitalnice. Zatorej zdi se mi primerno, tudi o njih nekaj pregovoriti. Gotovo, moje opazke ne morejo imeti nobenega pomena, ker sem imel premalo priložnostij, da bi opazoval šole in čitalnice; pa vendar mislim, da se celó v teh mojih opazkah najde nekaj, kar bo tega ali onega kaj zanimalo.

Stanje šolstva na Goriškem je veliko boljše, nego na Kranjskem, kder še dozdej manjka veliko učiteljev, ter nij mogoče se nadejati, da bi se tam tako hitro k boljšemu spremenilo. Vsled tega tudi, kar se tiče o-

mike sploh, je goriško ljudstvo primerno več omikano, nego kranjsko.

Pa pomaujkanje šole v kakem kraju ne vleče še za seboj pomanjkanja elementarne omike, to je znanja brati in pisati. Kajti podvzetno ljudstvo, umeč, da v sedanjih časih nij več mogoče živeti v neolikanosti in v vsem se zanašati na tujo pomoč, pomaga si z lastnimi močmi, kakor le more, ter se prizadeva, da bi pomanjkanje učitelja nadomestilo na ta ali pa oni način. Kedor le zna nekaj, uči navadno druge, in tako gre naprej. V mnogih krajih učijo mestni g. duhovni; nekteri iz njih so si zares pridobili velike zasluge za omiko ljudstva v vseh obzirih, učeč ne samo brati, pisati in drugih strogo šolskih predmetov, ampak tudi vadeč mladino, na primer, v petji i. dr. t. p. umetnostih.

Čitalnice, katerih vpliv na omiko vsega ljudstva, ne samo mladine, je brez dvombe jako mogočen, so se udomačile tudi samo na Goriškem, mej tem ko se na Kranjskem nahajajo le v večih središčih, v mestih, v velikih trgih i. t. p. O Štajerskem, Koroškem in ostalem Primorskem ne govorim nič, ker ne poznam teh dežel.

Kar pa zadeva značaj in primerno važnost posebnih čitalnic za omiko celega ljudstva v dotičnem kraju, gotovo je, da največ koristijo v tem obziru čitalnice v teh vaseh, kder nij veliko gospode, ampak kder živijo skoro sami kmetje. Kajti tam, kder je veliko gospode, se ta navadno nerada meša s „plebsom“, in vsled tega čitalnice dobivajo značaj prevladno aristokratični. Nij tedaj čuda, da se, pri podobni nameri te ali pa one čitalnice, gospoda dosta omika, pa za to prosto ljudstvo ostaja skoro popolnoma v prejšnjem svojem stanju. Pa vendar se podobna gospoda precej razžali, ako kedo na primer popiše, da nekteri neomikanci iz ljudstva v tistem kraju štejejo tega ali pa onega tujca za hudiča ali pa za antikrista ali pa za neko drugo čeznaravno bistvo.

V nekterih krajih so pale prejšnje čitalnice vsled tega, ker nekteri gospodje, ki imajo največi upliv na deželi, nočejo imeti čitalnic, boječi se, da narod zgubi vero in se sploh pokvari. Ali res v čitalnicah narod gubi vero, ne vem, ker nijsem teolog. Samo to vem, da se mora slovensko ljudstvo zahvaliti svojim šolam, čitalnicam in društvu sv. Mohorja za to, da dandanašnji spada mej najbolj omikana evropska ljudstva.

Ker sem uže pri čitalnicah, omenim še en kuriozen slučaj, ki se nahaja v zvezi s čitalnicami ter more služiti kakor izgled velike pameti nekterih omikancev. V neko čitalnico so dohajali pred kratkim ruski časniki, kakor dar njenega ruskega prijatelja. Ea ud te čitalnice je bil zadovoljen s časniki v vseh evropskih jezikih, v nemškem, italijanskem, francoskem itd. Samo ubogih ruskih časnikov nij mogel trpeti. Zmerom je čez nje zabavljaj, nazivajè jih „saublätter“ itp. Nankrat je naznanil, da ve iz gotovoga vira, da vsled shoda treh cesarjev v Berlinu mora jenjati ta panslavistična propaganda, in da od zdaj zanaprej nobena slovenska čitalnica ne bode dobivala ruskih časnikov. Evo, kde je tičal glavni namen shoda treh cesarjev! — Sicer štejem si v svojo dolžnost naznaniti, da ta pametni gospod nij Slovenec, celó Slovan ne. Mislim, da mej Slovani nij tako strašno pametnih možev in globokih politikov.

XVIII.

Vsak narod, v katerega deželi rase trta, rad uživa ta dar božji, to je rad pije vino; sicer pa vsem narodom dopada vino. Ker pa Slovenci imajo svojo domačo trto, zatorej tud pijo vino v taki množini, da se postianskemu opazovalcu zdi, kakor da bi mej njimi bilo v navadi tako rečeno organizirano pijaustvo. Je veliko Slovencev, kateri sè številom izpitih kozarcev merijo narodnost kakega individuva. „Kakov Slovenec

ste Vi, kedar ne pijete vina?" takó se govori navadno vsakemu Slovencu, če ne pije.

V téh krajih, kder je vino drago in kder se sploh težko dobiva, kakor na primer, na Gorenjskem in na Tolminskem, je navadna pijača žganje. Se ve da kakor eno, tako tudi drugo vpliva škodljivo na zdravlje, če se ga pije preveč. Pa v vsakem slučaju žganje je mnogo škodljivejše, nego vino. V raznih krajih se nahajajo jako pametni in omikani možje, kateri, vsled velike rabe žganja, zmirom več gubijo prirojeno pamet in spomin, ter, če bodo nadaljevali, postanejo popolnoma neumni. Nekteri izmed njih uže zdaj ne veljajo nič, če popreje ne izpijejo nekoliko kozarcev žganja.

Temu, da ubogo ljudstvo tako rado pije, ne moremo se čuditi. Resničnost je takó žalostna in težka, da se reveži tolažijo s pijačami, katere dajo jim pozabiti njih gorje in težavno življenje.

Sicer ne morem reči, da bi pijaustvo v strogem zmislu te besede bilo domače mej Slovenci, ter da bi se moralo šteti za splošno navado vsega ljudstva. Nekteri pijejo samo nekaj, pa ne, da bi se upijavili. Samo nekteri pijo vsak dan. Sploh pije se samo o praznikih, kar ima dva vzroka: prvič da samo prazniki so odločeni za veselice in pozabljenje vsakdanjih težav in grenkot, drugič pa da ne vsak ima zadosta denarja, da bi pil vsak dan.

V nekterih vaseh nij celó krčme. Nasledki tega so, mislim, jako koristni za tistega kraja ljudstvo. Velik razloček mej prebivalci vasi brez krčme se posebno vidi o praznikih. Takó, na primer, obiskaval sem v nedeljo nekoliko vasij v Bohinju, posebno pa Brod, v katerih nij krčme, ter moram priznati, da mi je bilo jako prijetno videti čedne može in žene, ki so se jako spodobno obnašali in s katerimi je bilo mogoče pametno se pogovarjati. Na drugi dan, v ponedeljek zjutraj, vrnil sem se v Bohinjsko Srednjo Vas, kder sem imel glavno stanovanje, ter sem poizvedel, da so veličansko pili in da so se grozovitno topli. Kakor živ

dokaz tepeža videl sem mladega fanta z veliko rano na čelu, druge pa z razkrvavljenimi rokami, z oteklimi očmi itd. Videč to, sem bil jako vesel, da sem bil popustil te pijance ter da sem prebil večer in noč mej mirnimi, nepijanimi ljudmi.

IX.

Nezanikljiva resnica je, da iz dveh dežel ali pa okolice, predstavljajočih popolnoma tiste lastnosti in pogoje, najdemo večjo omiko ljudstva v ti okolici ali pa deželi, katera je bolje preskrbljena s cestami in z drugimi sredstvi komunikacije. V krajih, ležečih pri železnici ali pa vsaj pri veliki cesti, nij nikdar mogoča ta divjost in neotesanost, s katero se odlikuje večina prebivalcev raznih oddaljenih od cest gorjanskih kotov in pastirskih planin. Ta resnica se je tudi meni potrjevala na vsakem koraku.

Vipavska dolina in Notranjsko, od Gorice do Razdrtega, sta se mi predstavljala, kakor vrt; povsod ceste izvrstno zidane, takó da mi je bilo prijetno celó peš potovati v teh okolicah. Zato tudi omika ljudstva v teh krajih stoji na primerno visoki stopinji.

V tem delu Gorenjskega, kateri sem obiskaval, to je v bledsko-bohinjski okolici, so tudi, najbrže oziroma na tujce, ki dohajajo obiskavat te lepe kraje, še dosta dobre ceste; zatorej je tudi nasledek te okoljščine za omiko tisti, kakor v vipavski dolini.

Iz znanega mi severnega dela goriške dežele samo Tolminsko v ozkem zmislu te besede leži pri veliki cesti, ki pelje iz Gorice v Trbiž; naravni nasledek je večja olikanost ljudstva, prebivajočega v tolminski okolici. Za to pa jako žalostno stanje v tem obziru nahajamo v cirkljanski, a še več v podbrski okolici. Takó se mora na primer iz Podbrda v Hudojužino iti po žlebu Bače, po kamenih in brveh. Če pa nevihta pobere brvi in če sploh potovanje po Bači vsled kake-

ga uzroka postaja nemogoče, takrat ubogi potovalec je prisiljen dričati se (drsati se, polzati) po jako ozki stezi, na kateri, če je le en malo mokra, je strašno lahko se podpolzniti in pasti noter v Bačo. Podobno nevarna steza pelje tudi iz Podbrda v Stržišče, itp.

Kakor cirkljanski, takó tudi podbrski prebivalci tožijo, da, akoravno plačavajo velike davke na zidanje cest, so vendar popolnoma zanemarjeni, ter da se na njihove stroške zidajo ceste v družih okolicah. Uzroka tega zanemarjenja iščejo Cirkljanje in Podbrščanje v tem, da v Tolminu je središče dotičnih oblastnij, katere vsled tega skrbijo pred vsim za Tolmin in tolminsko okolico, držeč se načela, da srajca je bliže života, nego sukoja.

Še eno. Dostikrat potoval sem sam peš po od ljudnih in divjih potih in stezah, in sicer celó po noči; pa vendar nikedar se mi nij pripetila nobena neprijetnost, nikedar nijsem bil v kaki nevarnosti od strani prebivalcev. Zatorej moram se le čuditi veliki dobroti in civilizaciji ljudstva, živečega v takó neugodnih pogojih.

XX.

Kakor sem uže enkrat omenil, nikder nijsem našel mej slovenskim ljudstvom te surovosti in neotesanosti, katero lahko more pričakovati vsak potovalec, ki gre na deželo s podobnim meni namenom. Celó na razupitem Gorenjskem nijsem srečal teh surovežev, o katerih sem popreje slišal pripovedovati. Pa nesamo nikder nijsem nahajal surovosti, marveč me je dostikratov prijetno osupnila uljudna odkritosrčnost in gostoljubnost, kakor od strani takó rečene gospode, takó tudi od strani kmetov.

Posebno pa veliko gostoljubnost našel sem mej gospodo v vipavski dolini in na Notranjskem. V svoji odkritosrčnosti, veselosti in vseh manijerah se mi je

zdela ta gospoda podobna davnim poljskim plemenitašem, kakor se od njih pripoveduje. Sprejem v Rihemberku, na Otlici, v Vipavi, v Podbrji, na Razdrtem, v Ajdovščini itd. ostane mi na vselej v blagem spominu, Ravno takó v blagem spominu ostane mi sprejem od strani slovenske gospode in slovenskih kmetov v drugih okolicah, kakor na primer, na Gorenjskem v Smokuči, v Koprivniku, v bohinjskem Brodu in Nemškem Rutu, itd., na Tominskem in Cirkljanskem v Cirknem, v Šebreljah, v Jagerščah, v Čadrgu, v gorenji Kamenici i. t. d. --

Jaz sem gotovo tega mnenja, da noben človek nij zavezan postregati družega zastonj, posebno pa če ta drugi je kak jezikoslovni zajedavec (parasit). Zatorej v vsaki kmetiski hiši štel sem si v svojo dolžnost plačati za jed in prenočišče; pa mnogi od njih nijso hoteli na noben način vzeti od mene denarja, takó da sem bil prisiljen dajati odločeni denar otrokom ali pa za otroke.

Za eno najglavnejših znamenij slovanskega značaja šteje se navadno to, kar Rusi nazivajo „širokaja slavjanskaja natura.“ Pod ta občni pojem spada z ene strani zapravljalivost in baharja, z druge pa strani hrepenenje po tem, da bi se človek oprostil ozkih mej danega kraja in celó dežele, ter podobno pičcu potoval si svobodno in brezskrbno po celem pozemlji (zemnem površji). Ali je to izključivna lastnost slovanskega rodu, ne vem; kar se mene osebno tiče, dvomim. Če pa je to res lastnost sosebno slovanska, mora se priznati, da so Slovenci izvrstni Slovane. Saj kakor gospodje, tako tudi mnogi kmetje slovanski radi zapravljlajo denar in radi se bahajo. Z druge strani pa so mi nekteri kmetje in kmetice izraževali željo, da bi radi popustili domači kraj in šli z manoj, kamor bi jih le hotel peljati: nekteri gospodarji so bili pripravljani popustiti zarad tega ženo, otroke in celo gospodarstvo; nektera dekleta pa — svoje stariše ali pa svoje gospodarje. Posebno pa opazil sem to željo v

ženskah, katerim gotovo nij posebno prijetno živeti v domačem krogu ter katere bi tudi rade nekaj sveta videle. Z mano pa so hotele iti posebno vsled tega, ker sem bil ž njimi en malo boljše človeški (humanni), kakor ti moški, katere vsaki dan vidiš. Sicer so me posebno rade imele ne samo ženske, ampak tudi otroci, psi, mačke in sploh vse zatirane stvari; akoravno so u i tudi mnogi moški kazali veliko prijaznost.

„Če čejo, grem ž njimi!“ — slišal sem od teh mojih nepričakovanih prijateljev in prijateljic. Prepričan sem, da, če bi mi bila ruska vlada naročila dobiti naseljencev za nenaseljene (brezljudne) ruske dežele, bil bi mogel pripeljati s seboj nekoliko vozov samih Slovencev.

XVII.

Poblebetamo (poklepetamo, poplavšamo) si en malo o fizijonomijah; kajti more biti le blebetanje, nē pa resnobno govorjenje, če začne praviti o fizijonomijah nekega naroda človek, kateri je videl samo nemnogo individuov tega naroda, ter kateri nij nē fizijolog, nē fizijonomist.

Narbolj slovanske fizijonomije se mi zdijo biti na Notranjskem: zelo spominjajo na fizijonomije poljskega naroda, a, kakor je znano, poljski tip se šteje eden narbolj čistih slovanskih tipov. — Tako tudi jako podobni Poljakom so Gorenjci, katerih sem imel priložnost videti, se ve da razun Bohinja, kjer se nahajajo večidel obrabi čisto germanski (nemški) in romanski (laški, posebno pa furlanski). — Okoli Gorice je v tem obziru neka zmešnjava, pa večidel prevlada tu mej Slovenci tip slovanski. Cirkljane imajo v svojih obrabih nekaj posebnega, kar se zdi ukazovati na to, da so mešanci iz Slovanov in še nekega drugega ljudstva.

Da Podbrdom, v Stržiščah in v Nemškem Rutu prevladajo nemške fizijonomije, se razume samo po sebi. — Tolminski tip predstavlja nekaj originalnega, ter se razločuje od tako rečenega slovanskega tipa še več, nego tip cirkljanski itd.

Sicer vse to je le moja osebna čenčarija, brez nobene znanstvene veljave.

XXII.

Popreje sem uže omenil, da, kar zadeva omiko ali tako rečeno intelligencijo, slovensko ljudstvo stoji v tem obziru dosta visoko, tako da se more šteti mej najboljše omikana evropska ljudstva. Splošna pa intelligencija ali omika je neodvisna od posameznih talentov, ki se nahajajo mej ljudstvom; ampak nje prvi pogoj je, da bi večina ljudstva imela navadne srednje sposobnosti za izobraževanje in omikanje. In zares, masa slovanskega ljudstva se mora šteti sposobna in uže od prirode pripravljena za zmerom večjo omiko; kakor sicer skoro vsa evropska ljudstva.

Nujni nasledek teh dosta visokih sposobnostij cele mase ljudstva je ta, da se mej to maso nahaja tu in tam kak možki ali pa ženska, katerega duševne moči presegajo površje navadnih sposobnostij, ter se morajo podpeljati pod kategorijo tako rečenih talentov. Podobni talent predstavlja izvrstni material za kakega učenjaka, umetnika ali pa za nekaj podobnega, ter bi gotovo postal eden iz njih pri ugodnih pogojih. — Talenti so le ukrite moči, katere ali dremajo vekomaj vsled tega, ker jim manjka primernih tal, ali pa, vzgojene in pametno vajene, delajo iz njih posestaika znamenitost svoje baže.

Največjo intelligencijo našel sem v vipavski dolini, česar uzrok je dobro stanje šol, čitalnic in cest. Pa tudi v drugih okolicah splošna omika ljudstva stoji dosta visoko, celo v takih gorjanskih lukajah, kakor

n. pr. Stržišče, razne vasice cerkljanske okolice i. t. p. — Mogočen faktor razširjanja omike so povsod te osebe, katere vsled lastnih jim opravil ali pa vsled revščine ne sedijo zmerom doma, ampak morajo hoditi okoli po svetu, pri čemer imajo priložnost videti in opazovati mnogo zanimivega in potem popisavati doma to, kar so videli. Potovanje veliko izobrazuje vsacega človeka.

Mej gorjani je povsod veliko lepih glasov, to je veliko dobrih pevcev in pevkinj, akoravno nahajajo se podobni talenti in sposobnosti tudi na planjavah in v dolinah. Mej drugim, na primer, prebivalci goriškega Nemškega Ruta, Stržišča in Podbrda takò lepo pojo, da v njih cerkvah nij potreba orgelj, ker lepo petje izvrstno nadomestuje vsake orglje.

Uže popreje (glej odd. I, II, IX) omenjal sem nekatere posebne talente za petje ali pa za druge umetnosti in znanstva. Tukaj naj bo še to-le:

Večkrat v tej ali pa onej priprosti kmetski hiši mogel sem vesti jako prijetni razgovor, ki me je veliko bolje zanimal in veselil, nego mnogi gospodski razgovori. Pri tej priložnosti občudoval sem bistroumnost in primerno obširna znanja kmetov in kmetic, kateri ta svoja znanja so priobčali pohlevno in brez baharije. Se ve, da to bi ne bilo mogoče brez prirojene pameti in sposobnosti lahko si prisvojevati različne znanosti.

O veliki sposobnosti za jezike govoril sem popreje. (glej odd. XIII.) Ravno tako omenjal sem uže nekatere znamenite samorodne lingviste (jezikoslovce) (odd. I. i. dr.) In sicer niso to samo lingvisti v praktičnem pomenu, to je, da imajo posebni talent za to, da bi si prisvojevali razne jezike in je urno govorili, ampak tudi teoretični jezikoslovci, samostalni iziskovatelji jezika, samostalni gramatiki. Če bi ti možje imeli priložnost žrtovati (posvetiti) se znanstvu, postali bi brez vsake dvombe znameniti jezikoslovci. Pod tisto kategorijo spadajo tudi te osebe obeh spolov, katere so bile v stanu zastopiti namen mojega potovanja, in si-

cer zastopiti ga veliko bolje, nego nekteri več ali manje izšolani gospodje. Gotovo je število takih individuvov iz ljudstva jako neveliko; pa vendar veliko večje, nego sem se mogel nadejati. Slednjič ne morem zamolčati tukaj ene utešiteljne prikazni: to je dosta veliko število doneskov za slovensko dijalektologijo, katere dobivam ne samo od dijakov, ampak tudi od kmetskih fantov in možev, ki večkrat niso bili v nobeni šoli, razen ljudske (narodne). Večina iz poslanih meni doneskov je zapisana skoro s polno znanstveno natančnostjo, kar dokazuje veliko ostrost uha in tako rekoč znanstveni, jezikoslovni občutek dotičnih nabirateljev (glej poslana v štev. 42. in 49. l. 1872. in v št. 4, 6, 8, 15. i. t. d. l. 1873 „Soče“.)

Razvitje čitalnic daja zmerom priložnost odkrivati nove talente in sposobnosti za gledališčno igro, za javno govorjenje, za petje i. t. p. Razen talentov te baže se najde tu i tam fant ali pa deklica, ki se vadi v poetičnem tvorjenji in piše dosta lepe pesnice. Vse to spada pod kategorjo umetniških talentov.

Ravno tako pod kategorjo umetniških talentov in sposobnosti spadajo izurjeni pripovedovalci in sploh ljudje, ki znajo na pamet veliko pravljic, pesnij i. dr. t. p. plodov ljudstvene fantazije, ljudstvene stvarjavne moči. Podobni talenti se dajo opazovati uže v otročjih letih. Tako, mej drugim, našel sem v cirkljanskem Čeplesu 4 leta staro punco sè znamenitim spominom in z izvrstnimi pripovedovalskimi sposobnostmi sploh. O najimenitnejših pripovedovalcih večje starosti deloma govoril sem uže v poprejšnjih oddelkih, deloma pa bom govoril v XXIV oddelku teh mojih opazek.

XXIII.

V št. 90. „Slovenskega Naroda“ l. 1872. razložil sem uzroke, vsled katerih je potreba zapisavati pri vsaki pravljici, pesni i. t. p. ime, priimek, starost,

opravilo in rojstveni kraj pripovedovalca. Rojstveni kraj je nujno potrebno znati zavoljo dijalekta dane pravljice itp., vse pa druge osebne okolščine prvič zaradi tega, ker vsak pripovedovalec spreminjuje navadno po svoje to, kar pripoveduje, in to spreminjevanje je odvisno namreč od teh osebnih okolščin (starosti, spola, opravka itp.), drugič pa večkrat se zgodi, da ali sam nabiratelj (kakor v tem slučaju jaz) ali pa kak drugi strokovnjak najde v tem ali onem kosu nekaj dvomljivega ali pa nezastopljivega ter bi rad presničil to s pomočjo izvirnega pripovedovalca, tretjič pa se jemlje ozir na prihodnje nabiratelje, in iziskovatelje, ki, če še kedaj pridejo v tiste kraje, bodo imeli veliko oblajšano svoje opravilo, ako bodo znali, kamo in h kakim osebam se obrniti.

Navadno se več ali manje omikani ljudje veselijo, ako so znani daleč po svetu, ter radi hočejo pridobiti si na ta način neko imenitnost. Mej tem z večino mojih pripovedovalcev je bilo popolnoma nasprotno. Nekteri izmed njih so se bali, da bi jih ne popisal, da bi ne prišli v „cajtenge“. — To so bili še najbolje omikani. Najhuje zarobljeni pa so imeli velik strah vsled vraže, da se na ta način podpišejo hudiču ter zgubijo dušo. Toda, kakor eno, tako tudi in drugo je bilo dosta redko. Najnavadnejši vzrok tega nasprotovanja, da bi ne zapisaval imen, je bil neki neodločen, lažnjiv strah, o katerem dotičen individuum sam nij znal povedati, zakaj ga ima, sploh strah pred pisanim, strah pred javnostjo.

Vsemu temu nij mogoče se čuditi, ker nij tako davno, kedar slovensko ljudstvo z drugimi evropskimi ljudstvi vred se je nahajalo v stanju sužujev, popolnoma odvisnih ali od graščakov, ali od uradnikov ali pa od kakih drugih tlačiteljev. Prikazanje se birača itp. uzrokuje še dan današnji splošno tresenje se od strahu. — Znano je pa, da vsaka sužnost vleče za soboj prizadevanje, slepariti zatirajočo moč, in navado, delati vse na skrivnem; kajti bog ve, ali celó za popolnoma

nedolžno dejanje ne bodo nas kaznovali ali pa vsaj vsilili nove davke (kar sicer je skoro vse eno: novi davek se stališča tega, ki ga mora plačevati, ne razločuje se veliko od globe).

Prišel sem bil v eno hišo v Begunjah na Gorenjskem ter sem našel le samo gospodinjo, ker gospodar je bil šel iskat zaslužka. Začel sem se razgovarjati z gospodinjo, in mej drugim sem jo vprašal: „Ali se tudi pri vas pravi, da je krava breja?“ — „Naša krava nij breja, je zvrгла“, se je glasil odgovor. Gotovo je mislila revčica, da sem prišel z namenom poizvedeti stanje živine in potem naložiti davek na bodočega državljana kravjega plemena.

Ali pri takem strahu ljudstva pred vsako javnostjo je mogoče govoriti o resnični svobodi in samostalnem razvoju, ne vem, ker to nij moja specialnost.

XXIV.

Kaj sem kje dobil, to je: koliko tvarine nabral sem v ti ali oni okolici, kakor tudi, kolikor raznih dialektov imel sem priložnost iziskati, ne bom tukaj priobčal, ker to bi tirjalo preveč prostora in zraven tega ne bilo bi popolnoma zastopljivo za vse „Sočine“ bralce. O teh predmetih bom pisal posebej v specialnih jezikoslovnih časnikih in knjigah. Samo to si dovolim omeniti, da največ tvarine nabral sem za Čiginjski dialekt, razen tega zadosta tudi za Rihemberk, Ajdovščino, Sv. Križ, Otlico, Vipavo, Razdrto, skoro za vse vasi bledsko-bohinjskega dijalekta (posebno pa za Bledski Grad, Bohinjsko Srednjo Vas, Bistrice, Koprivnik itd.), za nekatere vasi cerkljanskega dijalekta, za Stržišče, za nekatere vasi dijalekta tolminskega (posebno pa za Zadlas), za solkanski dialekt itd. (ne govorim tu o doneskih, ki so mi jih poslali razni gospodje, omenjeni uže v mojih „Poslanih“ v „Soči“).

Zdaj pa nazvem imena vseh bolj imenitnih pripovedovalcev razen uže omenjenih v IX oddelku in drugod. Evo: v Rihemberku Janez Ličen vulgo Kaplan, bivši krojač, Na Cesti Anton Poušler, star 86 let (ta je tudi samородni pesnik), v sv. Križi Jakob Poniž, krojač, na Razdrtem Janez Premrl vulgo Kolar, v Polšici pri Bledu Anže Ambrožič, v Bohinjski Bistrici Matija Iskra vulgo Zimovec, v Bohinjski Srednji Vasi Matevž Tkavec vulgo Švic, krčmar, i. dr., v Solkanu Štefa Jug vulgo Grmič, v Cerknem Urša Rojec stara 62 let, v cerkljanskih Novakih Jakop Kokel, star 15 let, v Jagrščih Jivan Seljak vulgo Bridnik (sicer rojen v Poljanah), v Čeplesu Tinca Beuk (Belek) vulgo pri Zapoškarji (slepa od rojstva, stara pa 28 let), v Stržiščah Tomaž Kikel vulgo pri Andru, v Nemškem Rutu (na Goriškem) Tomaž Lončnar star 73 let, na Grahovem 12 letni fant Franc Gulje, županov sin, itd. Kakor je zgorej rečeno, veliko od njih sem uže popreje omenil, mej drugim vse jako znamenite pripovedovalce iz tolminske okolice.

XXV.

V tem zadnjem oddelku mojih opazek ne bom več popisoval nê mojih prigodeb nê tudi raznih podrobnosti in življenja slovenskega ljudstva, ampak si dovolim storiti občni pregled tega, kar sem popreje napisal, kakor tudi opravičiti se pred temi gospodi, katere sem razžalil z mojim v časih, vsaj na videz, pristranskim govorjenjem. Za izhodno točko vzamem si članek natisnen zoper mene in moje opazke v listu 12. „Glasa“ (21. marcija 1873.)

Iz vseh razžaljenih delov slovenske inteligencije noben nij imel dozdej javnega zagovornika; samo duhovni so dobili vnetega advokata v spisatelji omenjenega članka v „Glasu.“ Ta odkritosrčnost mi zares

jako dopada; ker mislim, da je veliko boljše in praktičnejše izgovoriti pogumno vse, kar se ima notri v srci zoper tega ali onega, nego tajiti svojo jezo, ne govoreč nič javno, in na ta način uničevaje mogočnost človeškega porazumljenja. Nadejam se, da vsak brezpristransk gospod, ki prebere pazljivo to, kar bom precej priobčil, zastopi moje besede, me vsaj deloma opraviči ter ne bo zanaprej moj neprijatelj. Vprašanje to je za mene tako važno, da moram odgovoriti natančno na vsa „Glasova“ očitanja.

Popreje pa moram naznaniti častitljivemu pisatelju „Glasovega“ članka in njegovim prijateljem, da, če me je napadal kakor sodelalca „Soče“ in tedaj tudi privrženca „Sočine stranke“, je popolnoma slabo zadel. Jaz nemam časti spadati k nobeni slovenski stranki, ter ves oni znameniti prepir mej „starimi“ in „mladimi“, mej slovenskimi „klerikalci“ in slovenskimi „liberalci“ me prav nič niti nê greje niti nê zebe. Jaz imam dosta veliko resnobnejih opravkov, nego da bi se še mešal v popolnoma tuje za mene zadeve. Tiskal sem pa moje nesrečne in okorne opazke v „Soči“ vsled tega, ker mi je to bilo najbolje priročno, posebno pa ker nijsem jih tiskal v nobenem drugem časniku. Zdaj pa k stvari.

Ostri vtis, ki ga dela stavek o postrežbi z jedmi in pijačami, postane veliko rahlejši, ako premislimo, da tu se je vkrala ena majhena tiskovna ali morda celo še pisna pomota (tako rečeni lapsus calami), da manjka tu ene majhne besedice, namreč „le“, in da celi stavek se mora brati: „Kakor veliko druge gospode, tako so tudi nekteri duhovni mislili, da me morajo postreči le z jedmi in s pijačami, ter da mi bo zadostovalo to, kedar bom sit.“ Da celo in v tej pravi obleki je ta stavek en malo nedelikaten in surov, sam rad priznavam; vsako opravičevanje ne bo tu nič pomagalo, ter se morem le sklicati na mojo medvejo naravo: saj ruski medved ne zna nê pisati nê govoriti takó nežno, kakor civilizirani Slovenec, in zatorej se

mu mora veliko prizanesti. Izrazil sem pa takó namreč zaradi tega, ker meni res nij bilo toliko mari za jedi in pijače, kolikor za iziskanje krajnega dijalekta. Če razni gospodje (ne samo duhovni) me pred vsem hoteli nasititi in napojiti, to je bil le dokaz njih dobrega srca in gostoljubstva. Če pa z druge strani niso marali toliko za to, kar jaz sem si pred vsem namevil, nij nič čudnega, kajti nihče ne more se interesirati za vse predmete in biti zveden v vseh strokah. Kakor, na primer, jaz nijsem nič zveden v bogoslovstvu (o ti stvari spregovorim še en malo potle), tako tudi nekteri duhovni na deželi niso zvedeni v jezikoslovstvu in ne morejo razumeti interesa za ljudstvene dijalekte, ki ga ima, če uže ne „ta ali oni jezikoslovni borec“, tako vsaj naravnost ta ali oni jezikoslovec.

Ali „ruski popi“ žive brez jedi in pijače, ne vem, ker sem imel premalo priložnosti, da bi jih dobro poznal; slovenska dežela je sploh prva dežela, katero imam priliko poznavati, vsaj deloma, skoro v vseh obzirih. Mislim pa vendar, da tudi ruski popi imajo izvršten tek, ako so zdravi. Sicer pa dober ali slab tek ruskih popov je le postranska stvar v moji pravdi s častitljivim spisateljem članka v 12. listu „Glasa“.

Ne vem, ali resnična gostoljubnost traja nadute javne zahvale. Če pa nij še dosta posameznih zahval, ki sem jih tolikokrat izrekel raznim slovenskim gospodom namreč v tistih opazkah, prosim zamere za mojo neuljudnost, ter se še enkrat prav presrčno zahvaljujem vsem sploh in vsakemu posebej. Ako pa spisatelj „Glasovega“ članka ne bo s tem zadovoljen, naj mi naznani, na kak drugi način imam izraziti hvaležnost za gostoljubstvo in za vse dobrote, katere sem prejel od Slovencev, in takrat k vsem drugim zahvalam pridam še zahvalo čast. spisatelju „Glasovega“ članka za prijateljski poduk moje nevedne glave.

Zdaj pa prihaja najtežavniše za mene delo. Imam se opravičiti iz mojih izrekov o tem, da „nekteri gospodje so me ovirali in kvarili mi moj opravek“ itd.,

da nekteri duhovni nemajo zaupanja svojih farmanov, i. t. d.

Preje ko začnem se opravičevati, moram zagotoviti čast. dopisnika „Glas-a“, da vsaka tako rečena „poštena“ kritika predstavlja misli kritikovanega pisatelja popolnoma objektivno, to je v resnični, pravi svetlobi brez nobenega olepšanja in jačenja barev; kedor spremi z misel kritikovanih izrekov, ravna, kakor se navadno reče, „perfidno“, „brezvestno“, i. t. p. Mej tem čast. moj nasprotnik je iz celega mojega sestavka izbral najhuje rezke (grell) stavke, brez zveze z drugimi, ki so je več ali manje pojasnjevali in opravičevali, ter celó te odtrgane stavke je en malo predruščil. Tako, na primer, to, kar jaz sem govoril le o nekterih duhovnih, on mi zapoveda govoriti o vseh brez izjeme; to, kar v mojem članku je rečeno samo od enega društva, in sicer v starih (ne sedanjih) časih, in celó to le v pravljici, v predstavi čast. mojega nasprotnika se govori ob vseh duhovnih. Vsled tega prenarejenja moč in ostrost mojih izrazov postala je pod peresom kritika vsaj desetkrat večja, se ve da z namenom predstaviti me v kakor mogoče najslabši svetlobi ter mi na ta način škodovati v mnenji dotičnih oseb. Ali tako zares ravnajo vestni kritiki?

Sam priznavam, da bilo bi veliko pametneje, ako bi ne bil napisal vseh teh rečij, ker o mnogih predmetih je najbolje molčati. Pa vendar mislim, da moj greh nij tako strašen, kakor ga predstavlja moj prijatelj v „Glasu.“ Meni se zdi, da nijsem nič nalgal nê na duhovski stan, to je na vse duhovnike sploh, nê tudi na nekatere duhovnike posebej. Ravno tako morem zagotoviti čast. kritika, da nijsem imel namena kratiti priznanja in veljavnosti, katere po praviči imajo mej Slovenci i duhovski stan sploh i posebni njega predstavljaji. O duhovskem stanu sploh nijsem govoril celó ene besede nê, ker prvič nijsem imel prilike, drugič pa sploh ogibam se govoriti o takó zloznih in zapletenih vprašanjih. Če bi pa po kaki naključbi govoril, more biti prepričan „Glasov“ dopisnik, da bi

ne rekel nič nepravičnega, ker jaz znam, kakor se tiče, spoštovati zgodovinske faktorje, posebno pa tako važne in koristne faktorje, kakor so bili in so dozdej namreč gospodje duhovni mej slovenskim ljudstvom. To pa, kar sem pisal o nekterih duhovnih, nijsem vzel iz svoje glave, ampak ali sem videl z lastnimi očmi ali pa sem slišal od farmanov, ki so navadno najbolje natančni in ostri kritiki svojih gospodov. Priobčene v mojem članku podrobnosti so le en del tega, kar sem imel priložnost slišati v raznih farah; veliko iz tega, kar so meni pripovedovali kmetje v tej ali pa onej vasi, shranil sem le za se in ne bom tega nikedar objavil, vsaj po slovensko né. Pri tem moram naznaniti, da nikjer nijsem izpraševal kmetov o njih župnikih in kaplanih; ampak sem le poslušal ali kar so govorili mej soboj ali pa kar so meni pripovedovali brez nobenega izpraševanja od moje strani. Nè na Slovenskem, nè tudi drugod katoliško ljudstvo nij več (a morda tudi nikdar nij bilo) takò najivno in neumno, da bi ne bilo v stanu razločiti „dobrih“ lastnostij svojih gospodov od slabih. Temu bi se posebno moral veseliti čast. „Glasov“ dopisnik, če mu je res mar za blagor cerkve in vere sploh; ker, ako učitelji čutijo, da njihovi učenci se ne dajo brezobzirno za nos voditi, in, ako jim je še kaj mari za dobro izvrševanje svojega opravila, radi poslušajo kritiko svojega postopanja ter se prizadevajo poboljšati se in postajati zmerom boljše vzgledni učitelji. To se poteguje kakor na vse druge učitelje, takò tudi na učitelje vere in morale. I z druge strani, kaj bi bilo vredno vse delovanje duhovnikov v tej nameri, ako bi njih odgojenci ne bili še toliko izobraženi v verskih rečeh, da bi bili v stanu razločevati „dobro“ od „slabega“, se ve, da tudi v postopanju samih gospodov duhovnikov? Da pa tudi gospodje duhovniki imajo, kakor vsi drugi ljudje, razne človeške krhkosti, in da nijso zmerom v stanu postopati takò, kakor učijo in kakor bi morda tudi hoteli, to mislim, da prizna celò moj čast. prijatelj iz „Glasa“. — Sicer pa jaz sem le

govoril o nezaupnosti, katero so si pridobili sè svojim postopanjem mej svojimi farmani nekteri gospodje. Da pa bistveno sem prav zadel, tudi zdaj trdim. One v časih velike nezaupnosti in bojazni ljudstva pred svojimi gospodi nijsem si izmislil, ampak ali sem videl nje žive dokaze ali pa navadno slišal sem pripovedovati samo ljudstvo v tej zadevi. Kakor sem uže takrat omenil, neka nezaupnost in bojazen mora slediti iz oficijalne razmere duhovnih predstojnikov k podložnim jim farmanom. Zatorej potrebuje duhovnik biti zraven velik umetnik in praktičen psiholog, ter razen tega resnično ljubiti svoje farmane, da bi s prijaznim postopanjem zravnoval nekorišne nasledke oficijalne razmere in pridobil si zaupanje in ljubezen farmanov. Toda ne vsakemu je dano biti umetnik in psiholog, tudi ne vsak more čutiti ljubezen k ljudem, s katerimi ga je zvezala osoda. Marsikateri spet hotel je morda v začetku zares pridobiti si zaupanje in ljubezen farmanov, pa nij bil v stanu premagati velike nezaupnosti, vcepljene v ljudstvo od njegovih prednikov na tistem mestu, in vsled tega postaja nehoten, gubi pogum in korači naprej po stari ugodni (pripravni) poti. Druge mu, ne gledè na vso notranjo dobroto, nij mogoče izraziti jo, ker ga v tem ovira njegova okorna zunajnost. Pri tem, obnašanja sè svojimi podložnimi v značaji predpostavljenega nij mogoče temu ali onemu popustiti celò v navadnem, vsakdanjem življenji. Nekteri gospodje so preveč ostri za svoje farmane v nravnem oziru, štejejo jim v greh celò kako „nedolžno“ šalo, kako pesem ali pa kako besedo; nij tedaj čuda, da se vsak boji v pričujočnosti tacega gospoda govoriti popolnoma odkritosrčno, ker mu namreč more izmakniti se iz ust nekaj, kar je „greh.“

V vsem tem nij nič čuda, vse to so jako navadne in neobhodne reči; noben nij odgovoren za to, da ravna takò, kakor ravna, ker noben ne more ravnati drugače, nego namreč takò, kakor ravna. Zatorej tudi jaz nijsem omenjal vsega tega z namenom, da

bi hvalil ali pa grajal dotične gospode, ampak sem le popisal vse te reči, ravno takò, kakor da bi popisal, da v tem ali pa onem dijalektu se nahajajo take in take prikazni glasoslovne (fonetične), oblikoslovne (morfologične) itp. Pri vsem tem govoril sem le sploh, nijsem omenjal niti enega imena nè, takò da se noben gospod ne more čutiti osebno razžaljenega. Ponavljam pa, da najbolje bilo bi, ako bi bil molčal in prihranil svoje neumne opazke za samega sebe. Pred vsim ne potreboval bi takrat tratiti časa na opravičevanje svojih popreje izrečenih besed.

Kar se tiče „pravljice,“ mislim, da najbolje bi bilo, ako bi za zmeraj ostala pravljica. Če pa čast. „Glasov“ dopisnik prestavlja jo na goriške razmere in na resnične prigodbe, čutim se zavezanega, spregovoriti nekaj tudi v tej zadevi. — Priznavam, da sem se v tej pravljici izrazil nekolikokrat nepravilno in prenapeto, ter moram zagotoviti mojega prijatelja iz „Glasa“, da mi je tega jako žal. Pa z druge strani nijsem znal vseh okoliščin in sem bil slabo podučen v tej zadevi, ter, misleč, da vodstvo omenjenega zavoda je brez vsakega važnega uzroka, meni nič tebi nič, prepovedavalo gojencem me obiskavati, čutil sem se nekaj razžaljenega (akoravno nemam navade se razžaljevati), ter vsled tega pisal sem en malo jezno. Ako bi bil vedel, da je vodstvo storilo to prepoved z namenom oteti fanta slabemu vplivu mojih bogoslovskih mnenj, ne bil bi nič rekel. Sicer pa priznava č. g. dopisnik „Glasa“, da celò brez mojih bogoslovskih iziskovanj ne bil bi mogel seznaniti se z rejencem, ker „vodstvu se nij zdelo ni častno ni primerno, pošiljati meni nič, tebi nič tujemu in neznanemu človeku rejenca na ogled, kakor kaki vojaški komisiji, in to tim manj, ker mora, kar je nekaj let, nasproti vojaški oblasti to delati“. Prede vsim moram izreči, da priznavam globokomislenost in bistroumen dovtip te fraze. Pa to je le opazka diletanta, občudujočega lepo umetniško delo, in tedaj je le postranska stvar v najmi pravdi. Bolje važno, mi-

slim, bo to, kar zdaj pride na vrsto. — Tedaj „vodstvu se nij zdelo častno,“ da bi „tuj in neznan človek“ seznanil se s fantom, ki je poslal izvrstno zbirko ljudstvenih stvari „učnemu gospodu“. Vprašam čast. „Glasovega“ dopisnika, ali „tuj in neznan človek“ in „učeni gospod“ ste dve razni osebi ali pa ena? Če ena, kakò je to mogoče, da „učeni gospod, ki nabira gradivo za znanstveno delo“, za katerega rejenci zavoda „so spisovali zbirke pred očmi svojih predstojnikov“, postaja naenkrat „tuj in neznan človek?“ Zakaj pa tedaj pošiljati one zbirke „tujemu in neznanemu človeku“, kateri morda je kak slepar in zapeljivec, posebno pa kedar je, kakor priznava sam „Gl.-ov“ dopisnik vodstvo zavoda videlo v tem neznanem človeku namreč zapeljivca mladine? Zakaj sploh dopuščati celò pismene zveze rejencev s tem „tujim in neznanim človekom?“ Kedar nij „častno“ za zavod, da bi rejenci obiskovali tega tujca, mislim, da tudi nij častno, da bi mu pošiljali svoje zbirke. Če pa uže pošiljajo zbirke, je naravni nasledek, dati jim priložnost govoriti s tem „tujim in neznanim človekom“, objasniti mu nekatere nerazumljive zanj podrobnosti ter slišati od njega samega kritiko svoje zbirke in nasvete, kakò da bi izboljšali način zapisavanja narodnih stvari. In moram zagotoviti č. mojega prijatelja iz „Glasa“, — akoravno vem, da mi ne bo verjel, — da oni „tuj in neznan človek“ je hotel videti rejenca ne da bi mu razlagal protislovja sv. pisma in pomote sv. Avguščina, sv. Krizostoma, sv. Bonaventure, sv. Tomaža Akvinskega i. dr., ampak le zavoljo tega, da bi govoril z njim ob uže poslani zbirki in se z njim zmenil o prihodnjih zbirkah, kakò da bi je sestavljal, kakò da bi izraževal ta ali pa oni glas itd. Naj tedaj razsodi č. „Glasov“ dopisnik, ali tù se more govoriti o pošiljanji „na ogled“, o „vojaški komisiji“ itp. „Na ogled“ nijsem mogel tirjati omenjenega rejenca uže iz tega uzroka, ker ne stojim z njim v nobeni oficijalni razmeri, nijsem njegov nè vodja, nè učitelj, nè kak drug načelnik (predstojnik),

ampak sem zanj le oseba privatna, popolnoma ž njim enakopravna. Ob „ogledu“ pa v „vojaškem“ zmislu ne more biti govorjenja uže vsled tega, ker sem poslan od ruske vlade, ne da bi nabiral za njo vojake, ampak da bi nabiral tvarino za popisane nekterih ljudstvenih dijalektov, nijsem poslan od ministerstva vojaškik zadev, ampak sem poslan od ministerstva za uk. Sicer kedo vé, more biti da sem le skrit rusk vojašk nabiralec ali pa kak drug nevaren za mladino človek. Tedaj častitam mojemu prijatelju iz „Glasa“, da stoji v tisti vrsti, kakor goriški dopisnik „Triester-Zeitung“, ki je našel v goriški deželi „ruske vohune“ (russische späher) (gl. „Poslano“ v št. 51. „Soče“ l. 1872.) Ali je častno ali pa nečastno seznanjati se z ljudmi, ki se interesirajo za tisto stroko, kakor mi, ne vem, ker ne znam tukajšnjih pojmov, šeg in navad; pri nas pa v podobnem primerljaji negovori se nè o častnosti nè o nečastnosti, ampak se šteje jako naravno in celò jako koristno, da se seznanjajo mej soboj ljudje, ki imajo enake znanstvene interese. — Iz tega, kar sem popreje povedal, se lahko razvidi, ali zares „o znanstvu tu nij govora, ker znanstvenemu namenu je bil rejeneč uže s tem zadostil, da je poslal zbirko“ itd., in ali nij manjkalo še, da bi bil pojasnil to zbirko in sploh pogovoril se o nji s „tujim in neznanim človekom.“

Odkritosrčno priznavam, da nijsem bil v stanu popolnoma zastopiti ta oddelek dopisa, kder se govori o mojih bogoslovskih preiskavah, o sv. Avguštinu, o latinski Schmiedovi in grški Curtiusovi slovnici itd. Študiral sem v popolnoma drugih šolah, kakor č. moj prijatelj iz „Glasa“, in zatorej mi je popolnoma tuja in neznana njegova logika, ter rad priznavam mojo nevednost v tem obziru. Omenjeni zviti in zapleteni oddelek dopisa se mi zdi takò mojstersko sestavljen, da si ga dovoljujem ponatisniti tu brez vsake spremembe:

„To nij vse; gospod je bil močno učen, tako visokih mislij, da je nahajal na vsaki strani sv. pisma protislovja, da je spoznal za krivo to, kar so kot re-

snico častili sv. Avguštin, sv. Krizostom, sv. Bonaventura, sv. Tomaž Akvinski in drugih modrih mož brez števila. Toraj je predstojništvo zavoda prepovedalo onemu rejencu, obiskavati gospoda, rekoč, da učeni gospod bi znal biti prav takrat, ko pride rejeneč k njemu, zamišljen v sv. pismo, ter bi ga tako motil v bistroumnih preiskavah, ali pa bi se gospod delal nemočenega in bi govoril po navadi učenjakov, ki pri bukvah čepé pozabijo, da nad njimi streha gori, o globokih prašanjih, kterim se ne more bližati rejeneč, baveč se z latinsko Schmiedovo in grško Curtiusovo slovnico, ako se noče nevarnosti izpostaviti, da bo tak saltomortale za njegov dušni razvoj, ker odgojiteljska pravila, neznana in nezahtevana v čimnati znanstveno izobraženega možu, vendar neobholno potrebna vsaki odgojiteljski vadli, povdarjajo „festina lente“ in „hiti, pa se ne prehiti.“

Vprašam vse svoje znance, ali najdejo tù vsaj nekaj, kar bi se moglo potegniti na mojo osebo. Kedaj, kje in kaj sem govoril o protislovjih sv. pisma in o pomotah cerkvenih očakov? Kedaj delal sem se „nemočenega“ (nezmotljivega?) in vsiloval drugim svoja muenja? Kedaj sem govoril o globokih prašanjih, kterim se ne more bližati rejeneč? itd.

Če č. g. dopisnik zares misli, da se učenjaki delajo „nemočene“, moram mu naznauti, da ne pozna nobenega izmej njih; ker resnični učenjaki, resnični znanstveni ljudje nikedar se ne čutijo nezmotljive in celò ne priznavajo nobene nezmotljivosti.

Odkod je vzel č. moj prijatelj vse te podrobnosti o moji osebi? Iz lastne skušnje nè, ker nij mogel imeti priložnosti opazovati „tujega in neznanega človeka.“ Tedaj so mu morali to drugi povedati. Ako je takò, zagotavljam ga, da vse to so le gole laži. Sv. pisma ne morem študirati, ker prvič nijmam za to nobenega veselja, drugič pa imam veliko drugih obligatnih in mene več zanimajočih opravkov. Sem v tem obziru takò neizobražen, da celò ne vem, kar tacega so

„kot resnico častili sv. Avguštin, sv. Krizostom, sv. Bonaventura, sv. Tomaž Akvinski in drugih modrih mož brez števila“ in kar jaz sem, po č. g. dopisniku, spoznal za krivo. Zatorej tudi nijmam navade govoriti o bogoslovskih vprašanjih. Toda morebiti ima č. „Glason“ dopisnik takò izvrstne špijone, da so v stanu brbati (vrtati, grübeln) v mojih mislih in na ta način uznavati moja prepričanja. Če je tako, mu častitam. Pa, kolikor mi je znano, celò sv. inkvizicija nij iznašla sredstev za pregledovanje človeške misli, in zatorej moram zagotoviti mojega prijatelja, da je bil oslepren od svojih agentov. Moja prepričanja o verskih i dr. zadevah hranim za se in nijmam navade trošiti je pred celim svetom, posebno pa nè pred č. dopisnikom „Glasa“ in pred njegovimi sodelalci v nabiranju tvarine za černenje „tujih in neznanih“ ljudij. Bilo bi veliko previdnejše seznaniti se sè stvarijo iz lastnega opazovanja, na mestu poslušati razna mestna klepetanja in prazna govorjenja.

Navadno vsi ljudje, spoštujoči svoje in sploh človeško dostojanstvo, spoštujejo tudi osebna prepričanja vsakega. Zatorej, če bi tudi vse to, kar govori č. dopisnik o mojih bogoslovskih mnenjih itp., bilo resnično, tem nič manje vsak vsaj en malo delikaten človek ne denunciral bi me na ta način pred celim slovenskim občinstvom z namenom, škodovati meni v mojem znanstvenem podvzetju, posebno takrat, kedar in brez tega skušam zadosta ovir vsled nezaupnosti in bojazni ljudstva. Mislim, da č. g. dopisnik nij tako najiven, da bi ne razumel, da se škoduje pred ne preveč omikanim ljudstvom temu, o kom se pravi, da ima nekaj zoper vero in sv. pismo, posebno če mi so podobne kvante celò v očeh izobraženega vodstva malega seminija toliko uže škodovale, da mi je otelo mogočnost zmeniti se z nekterimi rejenci o poslanih od njih zbirkah narodnih pesmij, pravljic itd. Če bi se tako skrbno gledalo na prepričanja raznih omikancev o verskih i dr. zadevah, takrat postale bi nemogočne vse zveze

mej ljudmi, ker zoper vsakega se da nekaj povedati: noben dijak bi ne mogel govoriti nè z mnogimi svojih učiteljev nè tudi z večino drugih omikancev. Delati prepovedi, katerih nij mogoče zmerom izpolnjevati, je zelò nevarna igra. Še enkrat ponavljam, akoravno vem, da mi visoko izobraženi dopisnik „Glasa“ ne bo hotel verovati, da sem želel seznaniti se z omenjenim rejencem malega seminija ne da bi ga hotel spreobrniti na mojo vero, ampak le da bi se pogovoril z njim o čisto znanstvenih, jezikoslovnih rečeh. Sploh nijmam navade apostolovati, razširjati svoja mnenja in uplivati na spremembo prepričanj drugih ljudij, ter mi je popolnoma vse eno, ali kedo misli takò, kakor jaz, ali pa drugače, in sicer v vsakem, posebno pa v verskem obziru.

Jaz nijsem dozdam nič vedel, da so rejenci malega seminija spisovali svoje zbirke „pred očmi svojih predstojnikov“, in da sploh vodstvo nij jim tega branilo, ampak da se nasprotno veseli „samostalnega gibanja mladih umov.“ Za to tem več se tega veselim zdaj, kakor tudi veselim se lepoznavskega lista (rad bi vedel, ali se ta list tiska ali pa samo izhaja v rokopisnih eksemplarjih) in osnovanega v malem seminiji društva za nabiranje narodnih stvari. Zares moram priznati, da večina dijakov, ki so mi poslali nekaj tvarine za dijalektologijo, spada namreč mej rejence malega seminija, ter se nadejam, da prihodnjič ne bodo pozabili na „tujega in neznanega človeka“. Mislim, da tudi predstojništvo tega zavoda odpusti mi moje ostre in prenapete besede, ko izvè, da sem je napisal vsled tega, ker sem bil o vsem slabo podučen: govorilo se mi je namreč, da vodstvo prepoveduje rejencem pošiljati za me narodne reči, in da, če kaj pišejo, morajo pisati na skrivnem, takò da bi ne opazil noben predstojnik. To govorjenje se je zdelo biti potrjeno namreč od samega predstojništva s tem, da se je prepovedalo rejencem me obiskavati. Pod uplivom teh vestij napisal sem v enem „poslanem“ o nasprotovanji „sa-

mostalnemu gibanju mladih umov* in k opazkam pridenil sem eno nesrečno „pravljico.“ Pa ne samo jaz sem bil na ta način vpeljan v zmotnjavo; saj sva oba bila popolnoma slabo podučena: jaz o predstojništvu „zavoda“, „Glasov“ dopisnik pa o mojih bogoslovskih preiskavah.

Zdaj pa popustim „Glasovega“ dopisnika ter se obrnem k vsem gospodom duhovnim, in namreč, če so razžaljeni, prosim za odpuščenje vse sploh in vsakega posebej. Če pa kateri izmed njih hoče ostati moj osebni neprijatelj, naj mi vsaj ne škoduje v mojem opravilu, ker tu gre ne za mojo osebo, ampak za blagor znanstva, katero je v duhovskem stanu in sploh med Slovenci štelo in dozdej šteje toliko imenitnih privržencev. Naj tedaj razžaljeni gospodje razločujejo moje osebne napake in neumnosti od znanstvenega značaja profesorja in iziskovatelja dijalektov, kakor tudi sami tirjajo, da bi se razločevali njih osebne napake in pregreški od njih svetega, duhovskega značaja. Mislim, da ne bo težko premagati svojo osebno sovražtvo udom tega stanu, iz katerega so izšli prvi slovenski omikanci in kateri zlasti med Slovenci ima velike zasluge za narodno omiko in vsled tega velik upliv na ljudstvo. Še več. Menim, da celò osebno neprijazen bodo čutili k meni popolnoma ne vsi duhovni, ne samo v imenu krščanske ljubezni in vseodpuščenja, katere razširjati je poklic svečnikov, ampak tudi vsled tega, ker mnogi izmed njih znajo izvrstno biti tolerantni in spoštovati svobodo osebnega mnenja, včasih veliko več in veliko pametnejše, nego nakateri izmed njihovih „liberalnih“ sovražnikov. Da je zares takò, da se nekateri duhovni odkljujejo v tem obziru z veliko dehkato, imel sem priložnost nekolikokrat se prepričati.

Da bi pa dal č. dopisniku „Glasu“ in z njim vsem razžaljenim gospodom spodobno zadostilo (satisfakcijo), obečavam tu enkrat na vselej, ne pisati ničesa več po slovensko ne samo o duhovnih, celò o nobeni stvari ne.

Zagotoviti morem č. dopisnika, da to storim zares „s posebnim veseljem“; ker za mene je bilo podobno delovanje popolnoma odveč; slovenska literatura pa, kakor je dozdej izvrstno napredovala i brez moje pomoči, takò bo tudi i napreje.

Vem, da se moje opazke skoro nobenemu ne dopadajo. Moram vendar zagotoviti, da meni tudi jako nedopadajo, ter ne morem si odpustiti, da sem se odločil je pisati; kajti nemam od njih nobene koristi, mnogo pa škode. Prede vsim stratil sem veliko časa na tako neproduktivno in nobenemu nepotrebnou pisanje, kedar na mestu tega sem ga mogel porabiti veliko boljše v prid samemu sebi in znanstvu. Pisal sem pa brezobzirno in neprevidno; vsled tega naredil sem si veliko sovražnikov ter sem zgubil veliko kredita, kar mi zna dosta škodovati v mojih prihodnjih iziskovanjih.*)

Da bi vsaj en malo poboljšal svoje opravke (geschäfte), preje ko sklenem te opazke, hočem še spregovoriti nekaj v pojasnenje in opravičenje nekaterih rečij, katere tu ali pa tam niso dopadle in katere so tega ali pa onega razžalile.

V popisovanju mojega potovanja po raznih vaseh in krajih slovenskih dežel mogel sem priobčati le moje osebne vtise, ne pa natančno karakteristiko prebivalcev danega kraja. Zatorej je vse to jako relativno.

Dober ali slab vtis, kateri so delali na me prebivalci tega ali pa onega kraja, je bil večidel odvisen od tega, kedaj sem prišel v ta kraj, ali v nedeljo, ali v ponedeljek ali pa v kak drugi delovnik. Takò, na primer, morda bi se mi popolnoma drugače predstavili prebivalci goriškega Nemškega Ruta (gl. odd. IV), ako bi ne bil prišel k ujam v ponedeljek, to je namreč v najslabši dan za te vasi, v katerih so krčme, ker po

*) Gospod profesor, nikar ne mislite, da vsi goriški Slovenci o vaših opazkah tako sodijo, kakor „Glasov“ dopisnik! Kedar dovršite svoj spis, povedali bomo tudi mi svojo. Ured.

celonočnem pijančevanju (od nedelje na ponedeljek) vsi ratajo hudi, neumni in surovi. Uže boljše je priti v nedeljo, ker takrat so prebivalci še le veseli in dobre volje, akoravno večkrat se tudi tepo in delajo razne neumnosti. Sicer pa v teh vaseh, kder nij krčme, je vse eno, kedar se pride, ali v nedeljo ali pa v delovnik, zmerom so prebivalci trezni in pametni (gl. XVII odd. teh opazek, kjer se govori o pijanstvu, posebno pa o Bohinjskem Brodu in Srednji Vasi).

Moji osebni vtisi so bili odvisni tudi od tega, ali sem bil boljše ali pa boljše dobre volje. Kedar je človek slabe volje, nij v stanu prikupiti se drugim takò, kakor takrat, ko je popolnoma dobre volje, kedar je, takò rekoč, v svoji župi. Če pa stori slab vtis na prve prebivalce, katere sreča, ta slab vtis priobčuje se skoro brezvestno, instinktivno drugim prebivalcem, slednjič celi vasi, in po tem ga je jako težko spremeniti: saj ljudje v tem obziru so popolnoma kakor gosi, kakor ovce, sploh čreda živalij, katere vselej gredò, ne vprašaje, za prvo gosjo, za prvo ovco itd.

Razen teh nagodnih vzrokov boljše slabega ali pa dobrega vtisa, kateri so storili na me prebivalci tega ali pa onega kraja, se morajo vzeti v račun tudi uzroki veliko boljše stanovitni, uzroki geografični, socialni itp. Takò, na primer, hribovci morajo zmerom biti boljše surovi in divji, nego poljanci (prebivalci planjav), če sicer drugi pogoji so pri teh in onih popolnoma enaki. Se ve da kakor hribovci niso krivi svoje primerne surovosti in divjosti, takò se tudi prebivalcem planjav in mest ne more šteti v zaslugo, da so primerno boljše olikani. Pa vendar to ne spreminja fakta, ter natančni opazovalec in popisovalec ne more reči, da se na pr. v hribih nahaja boljše olikano ljudstvo, nego v dolinah in planjavah. Takò se tudi jaz nijsem bil namenil nič grajati suroveže zaradi njih surovosti, nič hvaliti olikance zaradi njih olikanosti, ampak samo neustransko popisati kakor ene, takò druge.

V XI. odd. govoril sem o goriških gospodih, ki se si mislili razne reči o meni, ter so me mej drugim šteli za pruskega špijona itd. K temu je uredništvo „Soče“ pridenlo opazko: „Se ve, da vse to velja o Neslovencih, ki prebivajo v Gorici“ itd. Na to opazko odgovarjam zdaj, da to nij veljalo nè o Slovencih, nè o goriških prebivalcih druge narodnosti, ki so zares omikani in so v stanu razumeti znanstvene reči. Pa naj mi pove uredništvo „Soče“, ali je veliko takih ljudi v Gorici? Ali večina celò takò rečene „gospode“ ne spada pod kategorijo tako rečenih klepetalcev in ljudi s površno omiko? Ali zares nij nobenega Slovenca v tej večini goriškega prebivalstva? Rad priznavam, da so me vsi moji znanci mej goriškimi Slovenci z velikim veseljem sprejeli in me v mojem znanstvenem početju drage volje in srčno radi podpirali; pa ne vem, ali razen mojih goriških znancev in prijateljev nij nobenega Slovenca v Gorici. Ali je zares takò majhno število goriških Slovencev? Če je takò, nij mogoče govoriti o slovenski nacionalnosti v Gorici, ker nekoliko omikancev ne velja nič brez zadostnega števila tako rečenega ljudstva. Sicer, kedar sem pisal o Gorici, imel sem v mislih ne samo tukajšne Slovence, ampak goriške prebivalce sploh, ter meum, da tudi v nedrži drugih nacionalnostij se najde precejšno število omikancev, ki brez vsakega sumničenja mislijo o meni to, kar sem zares.

Moje čisto teoretične opazke, kakor, na primer, o ženskah (odd. V), se ve, da niso mogle dopadati skoro nobenemu. Uzrokov tega ne bom tu razlagal, ker sem se uže navelčal podobne filosofije. Samo to si dovolim omeniti, da večina celò zlò omikanih mož in žen nij v stanu razločevati teoretičnega pretresovanja nekega predmeta od praktičnih nasvetov, želj in voščenj; zatoj tudi podobne glave so videle večkrat moje želje in predloge tam, kder jaz sem le popisoval „slabo“ ali pa „dobro“ stanje te ali pa one stvari, ali pa kder sem se prenašal na to ali pa ono stališče in sem do-

kazoval, kako bi se s tega stališča imela urediti ta ali pa ona stvar. Kar pa mene osebno zadeva, jaz nemam nobenega stališča oziroma na praktična vprašanja, zatoorej tudi nič ne želim in nič nečem prenařejati, ampak hočem biti le popolnoma nepristranski opazovatelj. Zatorej tudi za me nij nič dobro, nij nič slabo, ampak samo vse je takò, kakor je. Če kedo hoče videti v tem, kar jaz popisujem, slabo ali pa dobro reč, naj si jo le vidi, meni pa nij nič mari za to.

Da so moja popisovanja vzbudila mej mnogimi Slovenci nejevoljo in celò razkačenost, nij nič čudnega; kajti kakor „mladi“, tako tudi „stari“ Slovenci so vajeni, da bi je le brezobzirno hvaliti in hvalisati. In „stari“ in „mladi“ Slovenci, ne gledé na vse svoje prepire, so zložni v tem, da se nekatere reči morajo brezobzirno hvaliti. Kakor eni, tako tudi druzi poklanjajo se raznim brezobzirnim avtoritetam; kakor eni, tako tudi druzi morajo, oziroma na svoja mneja, tega ali pa onega ubogati. Bog obvari ovaditi v sebi resnični kriticizem in polno neodvisnost in samostalnost mišljenja! Iz kratka: kakor pri enih, tako tudi pri drugih vidi se občna sužnost in demoralizacija mišljenja. — Kaj več, v tem svojem malikovalstvu ne obmejajo se na samih sebe, ampak celo od tujih in neznanih ljudij tirjajo, da bi v tihoti srca poklanjali se njih bogovom.

Nekteri gospodje so mi povedali: „Kedar popišete tudi dobre reči, bomo uže zadovoljni.“ Tem gospodom moram še enkrat odgovoriti, da jaz ne popisujem nè slabih, nè dobrih rečij. Jaz nijsem učitelj občinstva, nijsem učitelj Slovencev, da bi pisal jim klase, dvojke, trojke itd. Jaz samo popisujem to, kar sem čul in videl. Pri tem moram naznaniti, da jaz hočem biti fotograf (sicer sem le fotograf mojster-skaza), ne pa slikar, zatorej tudi nič ne olepšam, nič ne okinčam.

K vsemu temu samo to še pridenem, da vse one „slabe reči“ in vse one „napake“ Slovencev nijso lastnosti izključivo slovenske, ampak občečloveške: povsod

se nahajajo, in morda tù in tam še v veliko večji stopinji. In celò sem prepričan, da v mnogih drugih deželah našel bi veliko „slabše.“ Pri Slovencih našel sem sploh in primerno veliko omiko ljudstva in visoko izobraženi duhovski stan in sploh vse veliko „boljše“, nego menda našel bi v mnogih drugih deželah.

Pod konec ne ostaja mi nič družega, kakor presrčno zahvaliti se sploh vsem tem Slovencem, ki so mi dozdej kaj pomagali in me v mojem podvzetji podpirali: in slovenskemu ljudstvu in slovenskim duhovnim in slovenskim omakancem sploh.

Še enkrat ponavljam:

1) da mi je samemu jako žal, da sem pisal vse te reči, katere sam štejem za velike neumnosti,

2) da sicer je meni popolnoma vse eno;

3) če pa komu v mojih opazkah kaj dopada ali ne dopada, to je reč njegovega okusa, i, kakor pravi latinsko-slovenski pregovor: „de gustibus non est disputandum,“ . . . . .“

DOSTAVKI IN POPRAVKI

- str. 22 vrsta 10 od zdolej na mestu „do sa ani“ beri:
de sa ani
- „ 26 vrsta 13 od zdolej dostavi: g. Zupančiča, po-
štarja in krčmarja v Bohinjski Bistrici,
- „ 32 vrsta 4 od zgoraj na mesto „se mogel vaditi“
beri: se vaditi
- „ 35 vrsta 5 od zdolej namesto „n ima u“ beri: ima u
- „ 38 „ 14 „ „z jedmi“ beri: le z
jedmi
- „ 38 vrsta 13 „ „kedar bom“ beri:
da bom
- „ 40 vrsta 7 od zgoraj na mestu „jenjal“ beri: le
začel
- „ 45 vrsta 6 od zdolej izbrisi: kaj
- „ 47 „ 13 od zgoraj na mestu „njenega“ beri:
enega njenega
- „ 47 vrsta 11 od zdolej na mestu „Slovani“ beri:
omikanimi Slovani
- „ 68 vrsta 12 od zgoraj na mestu „verskih“ beri:
verskih
- „ 71 vrsta 12 in 13 od zgoraj na mestu „bojše“
beri: boljše
- „ 72 vrsta 1 od zdolej na mestu „takò“ beri: takò
tudi

Atelje B. Lergetporer, Bled - Cerkljanski veljaki na Bledu v začetku prejšnjega stoletja

Vir: Moja zbirka

Gorizia — Görz

Piazza grande

Prem. atelier fotograf A Jerkic, Gorizia — Görz.

Atelje Antona Jerkiča, Gorica - Razglednica Travnika okoli leta 1900

Vir: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Saluto da Gorizia — Gruss aus Görz

Piazza grande

Prem. atelier fotograf. A. Jerkič, Gorizia — Görz.

Atelje Antona Jerkiča, Gorica - Razglednica Travnika okoli leta 1900

Vir: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Gorizia—Görz

Atelier A. Jerkić, Gorizia—Görz. Via Signori No. 7

Atelje Antona Jerkiča, Gorica - Razglednica Travnika okoli leta 1900

Vir: Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

GORICA
A. JERKIČ
fotografski ateljei
Gospodarska ulica št. 7, nadstropje
Gorice (podske poštnice)

Atelje Anton Jerkič, Gorica - Člani družine Peric iz Opatjega sela pri izdelavi držajev za biče

Vir: NMZS- Ljubljana

Atelje Franc Kunc, Ljubljana - Št. Maver pri Gorici

Vir: NMZS- Ljubljana

Atelje Franc Kunc, Ljubljana - Renče

Vir: NMZS- Ljubljana

Atelje F. Penco, Trst - Božič

Vir: Moja zbirka

